KUKA OMISTAA MAAN?

Etnologinen dokumentointi neljän henkilön kokemuksista vesivoimarakentamisesta Luulajanjoen varrella.

Linnea Persson

Norrbottens museum, 2022

VekuVaku

Sisällys

Kuka omistaa maan? 3
- Tiivistelmä 3
- Asiasanat/keywords 5

Johdanto 6
- Tausta 6
- Tavoite 7

Teoria ja analyyttiset käsitteet 8
- Kolonialismi ja postkolonialismi 8
- Etnisyys 9
- Paikka ja identiteetti 10
- Muisti 10

Aiempi tutkimus 12

Aineisto ja menetelmä 13
- Haastateltavat 13
- Toiminnan havainnointi 14
- Digitaalinen kysymysluettelo 15
- Arkistomateriaali 15

Lähdekriittinen pohdinta ja reflektio 16

Historiallinen konteksti 18

Vattenfall AB 20

Haastateltavat 23
- Håkan: Stenudden ja suurruotsalaisuus 23
- Ingrid: Vuoksa ja vuohikota 26
- Per-Stefan: Vaisaluokta ja kieli 29
- Sonja: Messaure ja juurettomuus 31

Messaure 34
- Messaure-päivä 34

Tekijän loppusanat 36

Lähteet 37
- Painetut lähteet 37
- Painamattomat lähteet 38
- Verkkolähteet 39

Liitteet 40
- Bodenin kokousillan tiivistelmä 40
- Vuollerimin kokousillan tiivistelmä 41
- Digitaalinen kysymysluettelo 42

Kuka omistaa maan?

Etnologinen dokumentointi neljän henkilön kokemuksista vesivoimarakentamisesta Luulajanjoen varrella.

Tiivistelmä

Veku Vaku on kolmivuotinen InterReg Nord -hanke, joka käynnistyi 1. tammikuuta 2019. Hankkeen tavoitteena on tuoda esiin vesivoiman kulttuuriarvoja Luulajanjoen ja Oulujoen laaksoissa. Etnologinen dokumentointi aloitettiin 1. tammikuuta 2020. Etnologin tehtävänä on ollut selventää monimutkaisia, sosiaalisia ja kulttuurisia kysymyksiä, jotka liittyvät vesivoiman rakentamiseen Luulajanjoen varrella. Työtehtävässä on keskitytty erityisesti saamelaisten näkökulman esiintuomiseen. Raporttiin sisältyy kerätyn aineiston perusteella tehty selvitys ja analyysi. Aineisto koostuu neljästä haastattelusta, kolmesta havainnoinnista ja lyhyestä kirjallisuuskatsauksesta. Etnologi on soveltanut aineiston analyysia varten erilaisia käsitteitä ja teorioita. Yksi analyysissa käytetyistä näkökulmista on kolonialismi. Kolonialismi käsitetään muiden ihmisten maantieteellisen alueen välittömänä hallintana. Siksi 1900-luvun alussa tapahtunutta Saamenmaan ja Norrbottenin alueen luonnonvarojen hyödyntämistä ja talteenottoa käsitellään kolonialistisena.[1] Haastatteluun osallistunut Ingrid kertoo, kuinka Luulajanjoen vesivoimatuotanto on vaikuttanut luontoon ja ihmisiin:

”He olivat vain rakentaneet padon, ja tiedätkö, kaikki puut, kodat ja kaikki, meidän vuohikotammekin hävisivät kokonaan. Siellä oli aina sellainen vuohikota, jossa vuohet saivat olla. Muuten oli telttakota.”[2]

Luulajanjoen edelleen jatkuvan säännöstelyn vuoksi aineistosta nousee selkeästi esiin postkolonialistinen näkökulma. Postkolonialistisilla teorioilla pyritään selvittämään, kuinka kolonialismin vaikutukset ovat yhä nähtävissä sille altistuneilla alueilla.[3] Haastatteluun osallistunut Per-Stefan kertoo alla Luulajanjoen neljännestä säännöstelystä ja siitä, miten se on vaikuttanut häneen.

”Se oli todella matala, kun muutimme nykyiseen asuinpaikkaamme. Vanha paikka, josta muutimme, ei se tietenkään vedenpinnan yläpuolella ollut, mutta kun vesi nousi, muistaakseni jo ensimmäisenä vuotena sen jälkeen, kun he olivat kertoneet aloittavansa ja säännöstelevänsä joen siihen aikaan sallittuun korkeuteen, niin vanha asuinpaikkamme jäi melkein, siis ainakin kahdeksan-yhdeksän metriä veden alle.”[4]

Etnisyys on tärkeä käsite tässä raportissa, koska se on liittynyt historiallisessa kontekstissa usein nationalismiin ja kolonialismiin sekä niiden vallan ja aseman vahvistamiseen. Etnisyyden käsitettä käytetään, kun analysoidaan, jos, milloin ja miten etniseen ryhmään kuulumisesta tulee ihmisille sosiaalisesti merkityksellistä.[5] Käsitettä käytetään raportissa selventämään aineistossa esiintyvää hierarkkista järjestelmää. Koska ”ruotsalaista” ja ”saamelaista” etnisyyttä on rakennettu pitkään vastakkaisina dikotomioiden kautta, eli siten, että etnisyyksiä on pidetty toistensa vastakohtina, ”ruotsalaista” etnisyyttä on pidetty ”saamelaista” etnisyyttä ylempiarvoisena.[6]

1 Payne Gunnarsson Jenny & Öhlander Magnus (red.), Tillämpad kulturteori, Studentlitteratur AB, Lund, 2017
2 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019
3 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
4 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, dnro 00022-2019
5 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
6 Hagström Yamamoto, Sara, I gränslandet mellan svenskt och samiskt- Identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-tal till 2000-tal, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala, 2010

”Saamelainen” identiteetti esitetään raportissa sellaisena, miten haastateltavat kuvaavat itseään. He kuvailevat haastatteluissa varttumistaan aikuiseksi, perhettään, paikkasidonnaisuutta ja omaa persoonallisuuttaan. Näin heidän identiteettinsä tulee esiin, mikä näkyy selkeästi haastateltavien omassa luvussa.[7] Haastatteluissa tulee esiin myös heidän paikkaidentiteettinsä. Haastateltavat kuvailevat yksityiskohtaisesti paikkaa, josta he kokevat olevansa lähtöisin. Siksi paikan käsite on tarpeellinen aineiston analyysissa. Paikat rakentuvat ihmisen toiminnan seurauksena, ja niistä tulee osa historiallista kontekstia. Tästä asiayhteydestä tulee sitten osa nykyistä aikaamme, koska luomme paikkojen historiallista kontekstia yhä uudelleen. Sitä voidaan välittää esimerkiksi muistomerkeillä, suullisilla ja kirjallisilla kertomuksilla paikasta tai järjestämällä erityisiä päiviä, jolloin paikassa käydään uudelleen ja jolloin sitä muistetaan. Sksi haastateltavat liittävät merkityksen paikkaan, jota he kuvailevat ja jonka he asettavat henkilökohtaiseen asiayhteyteensä. Paikkaan kuuluvat haastateltavien esi-isät, juuret, historia ja tulevaisuus, josta tulee puolestaan väylä heidän omaan identiteettiprosessiinsa.[8] Koska haastateltavat jakavat omia muistojaan ja kuvauksiaan paikoista, muistosta tulee arvokas käsite. Muisto on edelleen melko epämääräinen käsite. Yhteinen kieli on tärkeässä asemassa siinä, miten ihmiset muuntavat kokemuksen muistoksi. Muistijälki luodaan noudattamalla opittua prosessia, joka on voitu luoda yksilöllisesti tai kulttuurisesti. Tarve tulla ymmärretyksi ohjaa sitä, miten kerromme tarinoita ja muistoja. Ihminen on siten riippuvainen sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta, jotta muistaminen on mahdollista.[9]

Raportissa sovelletaan paljolti aiempaa tutkimusta, esimerkiksi Åsa Össbon väitöskirjaa *”Nya vatten, dunkla speglingar”* (Uutta vettä, tummia heijastuksia).Hän käsittelee Norlannin – ja Saamenmaan – luonnon hyödyntämisen ongelmallisuutta vuosina 1910–1968. Össbo toteaa väitöskirjassaan, että valtion toiminnassa 1900-luvun alussa jätettiin huomioimatta saamelaiset, poronhoito ja saamelaisten oikeudet. Tilanne syventyi teollisuuden nykyaikaistumisen, valtaväestön tulkintavallan sekä saamelaisväestöön ja poronhoitoon kohdistuvien asenteiden vuoksi.[10] Sara Hagström Yamamoto kirjoittaa väitöskirjassaan *”I gränslandet mellan svenskt och samiskt”* (Ruotsalaisuuden ja saamelaisuuden välimaastossa) Ruotsin kansallisen diskurssin rakenteesta 1900-luvun alussa. Hagström Yamamoto käsittelee sitä, kuinka ruotsalainen kansallinen identiteetti on vaikuttanut muihin etnisyyksiin ja väestöryhmiin.[11] Tässä raportissa ja analyysissa sovelletaan antologiaa ”Befolkning och bosättning i Norr – etnicitet, identitet och gränser i historiens sken” (Pohjoisen väestö ja asutus – etnisyys, identiteetti ja rajat historian valossa). Tutkijat ovat nostaneet esiin historiallisiin käsityksiin ja normeihin liittyviä ongelmia, jotka koskevat pääasiassa poronhoitoa harjoittavia saamelaisia. Niihin kuuluu esimerkiksi käsitys siitä, että poroja hoitavilta saamelaisilta puuttuisi maanviljelyyn tarvittavia ominaisuuksia. Tämä näkemys voi olla yksi niistä syistä, joiden vuoksi saamelaiset menettivät osia maa-alueistaan.[12] Tomas Cramérin ja Lilian Rydin kirjoittamaa kirjaa ”Tusen år i Lappmarken” (Tuhat vuotta Lapinmaalla) sovelletaan historiallisena viitteenä valtion haltuun ottamien Norrbottenin ja Saamenmaan alueiden osalta. Kirjassa käsitellään saamelaisten oikeuksia historiallisesta näkökulmasta. Cramér ja Ryd kertovat, kuinka virallisia asiakirjoja, lakeja ja asetuksia on jätetty huomiotta, jotta Saamenmaan metsää, maata ja vettä on voitu hyödyntää.[13]

Lähdekriittisessä pohdintaosiossa raportin tekijä käsittelee omaa työrooliansa, haastateltavien ja aineiston valintaa, hankkeen lyhyttä kestoa ja etnologin erityistä painopistettä. Työtehtävään kuului saamelaisen näkökulman sisällyttäminen ja tuominen esiin. Siitä tuli itsessään monimutkainen kysymys, koska saamelaiset on esitetty pitkään homogeenisena ryhmänä. Siksi raportin tekijä on pyrkinyt välttämään tällaista esittämistä käsittelemällä haastateltavia erillisissä luvuissa, joissa keskitytään heidän omiin tarinoihinsa.

7 Haastattelut Håkanin, Ingridin ja Per-Stefanin kanssa, 2020, dnro 00022-2019
8 Berry Gustav, Socknen – den plats vi är: En studie om platsuppfattning i Ydre kommun [Sähköinen lähde], Institutionen för tema, Tema vatten i natur och samhälle, Avdelning för geografi, Linköping, 2010
9 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
10 Össbo, 2014
11 Hagström Yamamoto, 2010
12 Lantto, Patrik & Sköld, Peter, Befolkning och bosättningar i Norr - Etnicitet, identitet och gränser i historiens sken, Centrum för samisk forskning, Umeå, 2004
13 Cramér, Tomas & Ryd, Lilian, Tusen år i Lappmarken juridik, skatter, handel och storpolitik, MTM, Johanneshov, 2016

”Luulajanjoki”-luvussa käsitellään valtion suorittaman maa- ja jokialueiden oikeuksien haltuunoton historiallista kontekstia.[14] Painopisteenä on pääasiassa se, kuinka saamelaisten oikeudet ja instituutiot syrjäytettiin teollistumisen ja kolonialismin kasvun yhteydessä.[15] Vattenfall AB esitellään samassa luvussa yhtiön itse tuottamien kirjallisuuslähteiden kautta ja yhtiön verkkosivuston historiaosion perusteella. Vattenfall AB kertoo omasta osallisuudestaan vesivoiman rakentamiseen. Annetut tiedot perustuvat pääasiassa vuonna 1910 toimintansa aloittaneesta Porjuksen vesivoimalaitoksesta kirjoitettuun historiaan.[16] Sen jälkeen esitetään muita näkökulmia Vattenfallin 1900-luvun alun toimintaan Össbon väitöskirjan, digitaalisen kysymysluettelon ja kokousiltojen pohjalta.

Luvussa ”Håkan: Stenudden ja suurruotsalaisuus” haastatteluun osallistunut Håkan kertoo, kuinka Luulajanjoen säännöstelyt ja vedenpinnan korkeus ovat vaikuttaneet negatiivisesti häneen ja muihin jokea käyttäviin ihmisiin. Håkanin on esimerkiksi entistä vaikeampaa päästä paikkaan, jossa hän kasvoi, koska veneellä on hankalaa päästä perille asti matalassa vedessä.[17] Luvussa ”Ingrid: Vuoksa ja kieli” haastatteluun osallistunut Ingrid kertoo perheestään, joka palasi tunturiin joka kesä kalastusta, poronhoitoa ja vuohien laiduntamista varten. Ingrid kuvailee haastattelussa, kuinka perheen pysyvä vuohikota menetettiin Luulajanjoelle rakennettujen patojen vuoksi. Hän kertoo, kuinka perheen täytyi muuttaa ja vaihtaa asuinpaikkaansa sitä mukaa, kun säännöstellyn joen vedenpinnan korkeus nousi.[18] Luvussa ”Per-Stefan: Vaisaluokta ja kieli” haastatteluun osallistunut Per-Stefan kertoo, kuinka hänen mielestään ruotsin kieltä on käytetty saamea äidinkielenään puhuvia vastaan, kun vesivoimaa on rakennettu Luulajanjoen varrelle. Hän kertoo myös, kuinka perhe menetti alkuperäisen asuinpaikkansa Luulajanjoen vedenpinnan säännöstelyn seurauksena.[19] Luvussa ”Sonja: Messaure ja juurettomuus” Sonja kertoo Messauren yhdyskunnasta. Hän kuvailee, millaista oli elää ja asua Vattenfall AB:n rakennuttamassa tilapäisessä rakentajille tarkoitetussa yhdyskunnassa. Hän kertoo myös tunteistaan ja muistoistaan, jotka liittyvät muuttamiseen pois Messauresta.[20]

Viimeisessä luvussa keskitytään pääasiassa Messaure-päivään osallistuneiden kuvauksiin ja muistoihin Messauren paikkakunnasta. Tällaiset muistot ja kuvaukset voidaan liittää paikan käsitteeseen. Messaure-päivän aikana suoritettiin myös toiminnan havainnointi, jota käsitellään samassa luvussa.[21]

Tekijän loppusanat -osiossa ongelmia analysoidaan yleisellä tasolla, koska aihe on niin monimutkainen ja laaja. Aihe on vaikea myös siksi, että haastateltavilla on erilaisia kokemuksia ja muistoja vesivoiman rakentamisesta Luulajanjoen varrella. Kysymykseen ”Kuka omistaa maan?” ei voida vastata, koska näin monimutkaista kysymystä on analysoitava monesta näkökulmasta, joihin sisältyy erilaisia käsityksiä maan ja veden omistusoikeudesta. Vattenfall AB omistaa yhä Luulajanjoen käyttöoikeuden, mikä tarkoittaa, että yhtiö jatkaa vesivoiman tuotantoa Luulajanjoella. Tästä sähköntoimituksesta Ruotsi on osittain riippuvainen. Vesivoima kattaa noin 40 prosenttia Ruotsin kaikesta sähköntuotannosta.[22] Ruotsissa on noin 2 000 vesivoimalaitosta, joista 80 prosenttia sijaitsee Norlannissa.[23]

Asiasanat/Keywords

Vesivoima, kolonialismi, postkolonialismi, etnisyys, paikkaidentiteetti, paikan käsite, muisto

14 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
15 Cramér & Ryd, 2016
16 Forsgren, Nils, Den effektfulla älven-Stänk från Luleälvens kraftfulla historia, Vattenfall Norrbotten & Porjus arkivkommitté, 1989
17 Haastattelu, Håkan, 2020-03-27, dnro 00022-2019
18 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019
19 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, dnro 00022-2019
20 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, dnro 00022-2019
21 Messaure-päivän tiivistelmä, 2020-07-18, dnro 000222-2019
22 https://www.energiforetagen.se/energifakta/elsystemet/produktion/
23 https://www.energiforetagen.se/energifakta/elsystemet/produktion/vattenkraft/

Johdanto

Tausta

Pohjois-Pohjanmaan liitto otti syksyllä 2017 yhteyttä Norrbottenin museoon. Liitto ehdotti yhteistyötä, jonka tavoitteena olisi tuoda esiin vesivoiman kulttuuriarvoja Luulajanjoen ja Oulujoen laaksoissa. Vuoden kestäneen valmistelevan työn jälkeen osapuolet toimittivat tukihakemuksen InterReg Nord -ohjelmaan. Veku Vaku -hanke käynnistyi 1. tammikuuta 2019. Vuotta myöhemmin hankkeeseen palkattiin etnologi vuonna 2020. Työtehtävänä on ollut selventää monimutkaisia, sosiaalisia ja kulttuurisia kysymyksiä, jotka liittyvät vesivoiman rakentamiseen Luulajanjoen varrella. Dokumentoinnin tulisi kattaa erityisesti saamelainen näkökulma. Työprosessin varhaisessa vaiheessa todettiin yhteys kolonialismin ja 1900-luvun alussa Saamenmaalla ja Norrbottenissa valtion haltuun ottaman maan ja joen välillä. Kyseessä on luonnonvarojen hyödyntäminen, jota nykyajan tutkijat ja laitokset kritisoivat ja jonka he näkevät ongelmallisena. Alla on esimerkki Saamelaiskäräjien antamasta kritiikistä.[24]

”Saamenmaa on kulutettu puhki vuosisatojen riiston seurauksena. Ruotsi on osannut hyödyntää Saamenmaan mineraalirikkauksia, vesivoimaa, metsiä ja muita luonnonvaroja. Saamenmaan luonto on täynnä avohaavoja ruotsalaisen hyvinvoinnin jatkuvan rakentamisen ja teollisuusyhteiskunnan tarpeiden ja halujen vuoksi.”[25]

Ruotsin valtion täysin omistama Vattenfall AB -yhtiö ja sen edeltäjä Statens vattenfallsverk olivat Luulajanjoen vesivoiman rakentamisen liikkeellepaneva voima. Siksi on ollut tärkeää tutkia, kuinka valtion vesivoimalaitos ja myöhemmin yhtiö ovat päättäneet kuvata omaa rooliaan ja identiteettikuvaansa. Näkökulmaa käsitellään myös haastateltavien kertomien Vattenfall AB:n kuvausten perusteella. Dokumentoinnin aikana on tullut selväksi, että vesivoiman rakentaminen on jättänyt jälkeensä syviä haavoja, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle. Haavoja, joista tulee osa Luulajanjoen varrella olevien ihmisten identiteetin muodostumista.[26]

24 Hagström Yamamoto, Sara, I gränslandet mellan svenskt och samiskt- Identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-tal till 2000-tal, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala, 2010, s. 111

25 Hagström Yamamoto, 2010, s. 111

26 Össbo, Åsa, Nya vatten, dunkla speglingar – Industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renskötselområdet 1910–1968, Institutionen för idé-och samhällstudier, Umeå, 2014

Tavoite

Dokumentoinnin tarkoituksena on selventää monimutkaisia, sosiaalisia ja kulttuurisia kysymyksiä, jotka liittyvät vesivoiman rakentamiseen Luulajanjoen varrella. Lisäksi tarkoituksena oli dokumentoida ja tuoda esiin saamelaisia näkökulmia. Tärkeitä kysymyksiä, joita painotettiin tutkimuksen edetessä:

- Kuinka haastateltava kuvaa identiteettiään paikan perusteella?
- Mitä maa ja joki merkitsee ihmisille, jotka elävät Luulajanjoen varrella?
- Kenellä on oikeus käyttää ja omistaa maata joen alueella?
- Kenellä on oikeus käyttää ja omistaa joen vettä?
- Miten Vattenfall AB on muodostanut oman historiallisen kontekstinsa ja identiteettikuvansa?
- Miten haastateltavat kuvailevat Vattenfall AB:tä?

Teoria ja analyyttiset käsitteet

Kolonialismi ja postkolonialismi

Aineistosta on noussut esiin erilaisia näkökulmia ja käsitteitä. Yksi näkökulmista on kolonialismi. Aikaisempien tutkimusten mukaan Ruotsia ei ole pidetty siirtomaavaltana, mutta saamelaisväestön käsittely on selkeä esimerkki siitä, että Ruotsi on tehnyt kolonialistisia tekoja. Kolonialismia pidetään keskusvallan suorittamana maantieteellisten alueiden haltuunottona ja alueiden sekä niiden asukkaiden välittömänä hallintana silloin, kun näin ei ole aiemmin ollut. Siksi Saamenmaan ja Norrbottenin alueen luonnonvarojen hyödyntämisestä ja haltuunotosta muodostuu kolonialistinen teko.[27] Tällaisten tekojen seurauksena monet saamelaiset pakotettiin muuttamaan pois alkuperäisistä asuinpaikoistaan. Luulajanjoen edelleen jatkuvan säännöstelyn vuoksi aineistosta nousee selkeästi esiin myös postkolonialistinen näkökulma. Koska vedenpinnan korkeutta säännösteltiin lähes koko 1900-luvun ajan, maa- ja vesialueen haltuunotto on ollut jatkuvasti käynnissä oleva prosessi ja konflikti vuosisadan ajan. Postkolonialistisilla teorioilla pyritään selvittämään kolonialismin vaikutuksia. Kolonialismin aikaisten tekojen seurauksia on yhä näkyvissä kolonialistisen politiikan vaikutuksen kohteena olleilla mailla ja alueilla. Eurooppalaisen kolonialismin aika on ohi voimakkaimmassa muodossaan, joka leimasi 1800-luvun maailmaa ja joka monille tulee mieleen, kun kolonialismista keskustellaan. Toisaalta nykyajankin valtiot harjoittavat kolonialistista politiikkaa, kuten Kiina Tiibetissä ja uiguureja sortamalla sekä Länsi-Saharan miehittänyt Marokko. Itse asiassa monilla länsimailla on myös epäsuhtaisia taloudellisia suhteita kehitysmaiden kanssa. Lisäksi voidaan väittää, että tällaisia kolonialistisia tekoja tapahtuu Ruotsissa tietyissä määrin myös nykyään. Tilanne on tällainen, koska kolonialistinen valta (tässä tapauksessa Ruotsin valtio ja Vattenfall AB) on ylläpitänyt maassaan eriarvoisuutta taloudellisen, poliittisen ja kulttuurillisen vallan saavuttamiseksi. Kulttuurinen valta tarkoittaa, että ihmisten kulttuuriseen kontekstiin ja ilmaisuun luodaan hierarkia, mihin voi sisältyä mitä tahansa, kuten kieli, taide, käsityöt ja perinteet.[28] Postkolonialistista näkökulmaa voidaan soveltaa luonnonvarojen jatkuvaan hyödyntämiseen Ruotsissa, koska Saamenmaan ja Norrbottenin energiavarojen talteenotto on jatkuvaa. Maantieteellisten alueiden haltuunotto niiden energiavarojen vuoksi jatkuu. Tuulivoima on nykyaikainen esimerkki energian talteenotosta, joka on lisääntynyt merkittävästi poronhoitoalueilla. Näin toimitaan, vaikka tietoa sen vaikutuksista ja seurauksista eläimiin, luontoon ja ihmisiin on saatavilla rajoitetusti.[29] Luulajanjoen vesivoima vaikuttaa myös edelleen ihmisten elämäntapaan ja arkeen. Vesivoiman rakentamista ja sen tarvetta vahvistetaan nykyään usein väitteillä ympäristön säästämisestä. Vattenfall AB:n verkkosivujen mukaan yhtiön tavoitteena on mahdollistaa fossiilisista polttoaineista luopuminen yhden sukupolven kuluessa.[30] Vattenfall AB kuvaa vesivoimaa ympäristön säästämisen näkökulmasta seuraavalla tavalla:

> *”Vesivoiman ansiosta Ruotsi saa uusiutuvasta lähteestä peräisin olevaa sähköä hyvin käyttöönsä ja voi panostaa muihin uusiutuviin energianlähteisiin. Vesivoima on Euroopan unionin suurin uusiutuva energianlähde, joka mahdollistaa myös muun fossiilittoman energiantuotannon.”*[31]

27 Payne Gunnarsson Jenny & Öhlander Magnus (red.), Tillämpad kulturteori, Studentlitteratur AB, Lund, 2017
28 Payne Gunnarsson Jenny & Öhlander Magnus (red.), Tillämpad kulturteori, Studentlitteratur AB, Lund, 2017
29 Skarin, Anna, Sandström, Per, Alam, Moudud, Buhot, Yann & Nellemann, Christian, Renar och vindkraft II [Sähköinen lähde] Vindkraft i drift och effekter på renar och renskötsel, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för husdjurens utfodring och vård, Uppsala, 2016
30 https://group.vattenfall.com/se/nyheter-och-press/nyheter-pressmeddelanden/nyheter/2020/var-resa-mot-ett-fossilfritt-liv
31 https://www.vattenfall.se/fokus/hallbarhet/vattenkraft-ett-gront-batteri/

Saamenmaa ja Norrbotten tarjoavat tärkeitä varoja ympäristön säästämisen näkökulmasta, eikä pelkästään Ruotsin käyttöön, vaan maailmanlaajuisesti. Siksi harvaan asutettujen voimalakuntien on tuotettava sähköä kaupungeille ja metropolialueille. Tuotantoa ei enää veroteta paikallisesti, vaan valtion tasolla. Se tarkoittaa, että kunnat eivät saa toiminnasta verotuloja. Vesivoiman rakentamista 1900-luvulla tarkastellaan teollisen kolonialismin näkökulmasta. Käsitettä käytetään osoittamaan kolonialismin seurauksena aiheutuneita menetyksiä ja siirtymistä paikasta toiseen, mitä tapahtui jatkuvasti ja mitä tapahtuu tietyissä määrin edelleen. Teollinen kolonialismi perustuu myös keskusta-reuna-alue-malliin, mikä tarkoittaa, että reuna-alue toimittaa keskustalle resursseja. Muuttujat, kuten väestöntiheys ja keskusvallan läheisyys, ovat siksi olleet merkittävässä asemassa Ruotsin luonnonvarojen talteenotossa. Autioina pidetyt alueet, joilla on alhainen väestöntiheys, kuten Saamenmaa ja Norrbotten, ovat olleet siten alttiimpia teolliselle kolonialismille Ruotsin muihin paikkoihin verrattuna.[32]

Etnisyys

Etnisyyden käsitettä käytetään, kun analysoidaan, jos, milloin ja miten etniseen ryhmään kuulumisesta tulee ihmisille sosiaalisesti merkityksellistä. Etninen identiteetti voi muodostua vahvistuksen kautta omassa ryhmässä tai kontrastina muihin ryhmiin. Etnisessä ryhmässä tapahtuva rajojen määrittäminen ja identifioituminen ohjaavat siten oman itsen samastumista. Ryhmään samastutaan usein yhteisen alkuperän, menneisyyden ja paikan tai alueen perusteella. Etnisen ryhmän muita merkkejä voivat olla kieli ja uskonto. Historiallisen kontekstin perusteella voidaan todeta, että etnisyys, kolonialismi ja nationalismi liittyvät usein toisiinsa. Näitä käsitteitä on käytetty tiettyjen ihmisryhmien vallan ja aseman vahvistamiseen. Etnisyyttä sovelletaan aineistosta esiin tulevan hierarkkisen järjestelmän esittämiseen.[33] ”Ruotsalainen” etnisyys tuodaan esiin useita kertoja ylivaltana ”saamelaista” etnisyyttä kohtaan. ”Ruotsalaista” ja ”saamelaista” etnisyyttä on rakennettu pitkään vastakkaisina dikotomioiden kautta. Se tarkoittaa, että etnisyyksiä on pidetty toistensa vastakohtina, jolloin ”ruotsalaista” etnisyyttä on pidetty ”saamelaista” etnisyyttä ylempiarvoisena.[34] Alla on esimerkkejä dikotomioista, joita on käytetty ”ruotsalaisuuden” ja ”saamelaisuuden” määrittämiseen.

”**Saamelainen” etnisyys**	**”Ruotsalainen” etnisyys**
Liikkuva	Pysyvä
Poronhoito	Maanviljely
Kyvytön kehittymään	Kehitysalue (sivilisaatio)
Erämaa (luonto)	Rakennettu (kulttuuri)
Alisteinen	Hallitseva
Muinainen	Tulevaisuus[35]

Dokumentoinnissa esiin tuleva ”saamelainen” identiteetti on se, miten haastateltavat sitä itse kuvailevat. Haastateltavat tuovat identiteettiään esiin kuvailemalla kasvamistaan aikuisiksi, perhettään, paikkasidonnaisuutta ja omaa persoonallisuuttaan. Näin heidän omasta identiteettikuvastaan tulee tärkeä, mikä tulee ilmi haastateltavia koskevassa luvussa.[36] Valtaväestön keskuudessa vallitsee yhä voimakas käsitys saamelaisista homogeenisena ryhmänä, joka määritellään poroja hoitaviksi paimentolaisiksi. Tällainen stereotyyppinen kuva liittyy Ruotsin oman kansallisen identiteetin ja etnisyyden muodostumiseen 1800-luvun jälkipuoliskolla. Muodostuminen seurauksena tietyt saamelaisryhmät otettiin mukaan ja muut jätettiin ulkopuolelle. ”Ruotsalaisen” ajattelutavan mukaan puhdas ”saamelainen” paimentolaisväestö piti säilyttää 1800-luvulla. ”Paimentolaisen” elämäntavan katsottiin olevan uhattu ja kuolemassa.

32 Össbo, 2014
33 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
34 Hagström Yamamoto, 2010
35 Hagström Yamamoto, 2010, s. 101
36 Haastattelut Håkanin, Ingridin ja Per-Stefanin kanssa, 2020-03-27, 2020-05-29, 2020-06-11, dnro 00022-2019

Poronhoidosta tuli ”ruotsalaisen” kansallisidentiteetin näkökulmasta 1900-luvulla käsite, joka tarkoitti samaa kuin saamelaiset ja saamelainen kulttuuri. Rajoitukset ja määräykset annettiin tämän näkökannan perusteella. Esimerkiksi monia tunturisaamelaisia estettiin eräässä vaiheessa rakentamasta pysyviä asuinpaikkoja. Lapsia opetettiin paimentolaiskouluissa, jotka olivat usein vetoisia ja kylmiä koulukotia, jotta lapset eivät tottuisi mukavuuksiin.[37]

Paikka ja identiteetti

Kolonialistisessa kontekstissa Saamenmaa on maantieteellisen alueen lisäksi symboli ruotsalaisen valtion suorittamasta saamelaisväestön sorrosta ja pakottamisesta, kun tarkastellaan tapoja, joilla Saamenmaan luonnonvaroja hyödynnettiin tietoisesti.38 Paikat rakentuvat ihmisen toiminnan seurauksena, ja niistä tulee osa historiallista kontekstia. Tästä asiayhteydestä tulee sitten osa nykyistä aikaamme, sillä luomme paikkojen historiallista kontekstia yhä uudelleen. Kontekstia luodaan esimerkiksi tekemällä muistomerkkejä, kertomalla tietystä paikasta tai järjestämällä erityisiä päiviä paikan muistamiseksi. Aineistosta nousee esiin haastateltavien ilmaisema vahva historiallinen yhteys paikkaan, jota he kutsuvat usein alkuperäkseen. Haastateltavat liittävät näin ollen historiallisen merkityksen paikkaan ja asettavat sen omaan asiayhteyteensä. Tällainen asiayhteys sisältää heidän esi-isänsä, juurensa, historiansa ja tulevaisuutensa. Niistä tulee puolestaan väylä heidän omaan identiteettikuvaansa, joka on myös yhteydessä samaan paikkaan. Paikan käsite voidaan nähdä myös muuttumattomana ja muuttuvana ajallisesti, koska paikat muuttuvat jatkuvasti, niitä arvioidaan uudelleen ja koska ne ovat merkityksellisiä. Mitä paikalle tapahtuu? Nykyajan paikkoja muutetaan, rakennetaan ja kehitetään. Siksi ihmisillä on tapana hakeutua paikkoihin, jotka ovat vallitsevan aikakauden ulottumattomissa. Samaan tapaan Messauren entiset asukkaat hakeutuivat sinne takaisin, vaikka luonto on vallannut paikan takaisin ja vaikka paikka sijaitsee aikalaisyhteiskunnan ulkopuolella.[39]

Muisti

Muisti on terminä edelleen melko epämääräinen käsite. Yhteinen kieli on tärkeässä asemassa siinä, miten kokemus muuttuu muistoksi. Muistijälki luodaan noudattamalla opittua prosessia, joka voi olla yksilöllinen tai peräisin kulttuurista tai alakulttuurista, johon muistoja luova henkilö kuuluu. Tarve tulla ymmärretyksi ohjaa kulttuurillisesti sitä, miten kerromme tarinoita ja muistoja uudelleen. Ihminen on siten riippuvainen sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta, jotta muistaminen on mahdollista.[40]

”Yksilö muistaa, mutta yhteisö määrittelee, mikä on merkityksellistä muistamisen kannalta ja miten sitä muistetaan.”[41]

Halbwachs vakiinnutti kollektiivisen muistin käsitteen sotien välisenä aikana, mutta se nousi uudelleen pintaan 1980-luvulla. Muistoista tulee kollektiivisia, kun niitä kuvaillaan, kommunikoidaan ja jaetaan sosiaalisessa asiayhteydessä samalla, kun niitä muodostetaan. Kollektiivisia muistoja voidaan muodostaa myös nykyajan tietojen perusteella ja käyttää aikalaisten identifiointiprosesseissa. Lähdemateriaalin perusteella muistot ovat erityiset kiinnostavia Messauren aineiston osalta.

37 Lantto & Sköld, 2004, s. 280
38 Coppélie Cocq, Kulturella perspektiv [Sähköinen lähde], Föreningen Kulturella Perspektiv, Umeå, 2014-
39 Berry Gustav, Socknen – den plats vi är: En studie om platsuppfattning i Ydre kommun [Sähköinen lähde], Institutionen för tema, Tema vatten i natur och samhälle, Avdelning för geografi, Linköping, 2010
40 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
41 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017

Messauren entiset asukkaat kertovat samankaltaisia muistoja ja kuvaavat paikkaa samankaltaisilla sanoilla. Nykyään globalisaatio vaikuttaa myös muistoihin ja omaan identiteettiimme. Siksi on yhä tärkeämpää, että ihmiset muistavat menneisyyttä keskustelemalla sen säilyttämisestä sekä juhlallisuuksien, muistomatkojen ja retroesineiden kautta. Siten muistoista tulee tärkeä osa identiteetin muodostumista. Muistojen kautta voidaan saada jatkuvuutta juurettomaan olemassaoloon.[42]

42 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017

Aiempi tutkimus

Åsa Össbo on Várdduon saamentutkimuskeskuksen tutkija. Väitöskirjassaan "*Nya vatten, dunkla, speglingar*" (Uutta vettä, tummia heijastuksia) Össbo tuo esiin ongelmia, jotka liittyivät Norlannin ja Saamenmaan luonnonvarojen hyödyntämiseen vuosina 1910–1968. Össbo toteaa, että valtion 1900-luvun alun toiminnan seurauksena jätettiin huomioimatta saamelaiset ryhmänä riippumatta siitä, olivatko he poronhoitajia, metsästäviä ja kalastavia saamelaisia tai vakituisia uudisasukkaita. Se jätti huomioimatta poronhoidon erityisenä elinkeinona ja saamelaisten oikeudet. Seuraukset syventyivät teollisuuden nykyaikaistumisen, valtaväestön tulkintavallan sekä saamelaisväestöön ja poronhoitoon kohdistuvien asenteiden vuoksi. Össbo katsoo, että tällaisten historiallisten tapahtumien seuraukset ja näkökannat ovat yhä havaittavissa.[43]

Sara Hagström Yamamoto kirjoittaa väitöskirjassaan "*I gränslandet mellan svenskt och samiskt*" (Ruotsalaisuuden ja saamelaisuuden välimaastossa) Ruotsin kansallisen identiteetin luomisesta 1900-luvun alussa. Kansallisessa diskurssissa poroja hoitavat saamelaiset asetettiin alempiarvoiseen asemaan. Hagström Yamamoto käy läpi saamelaista, kveeniläistä ja Norrbottenin alueen kirjoitettua historiaa ja identiteettidiskurssia suhteessa "ruotsalaiseen" kansalliseen diskurssiin ja sen sosiaalisiin seurauksiin. Norlanti nähtiin 1900-luvun alussa tyhjänä erämaana, jonka loputtomat luonnonvarat odottivat talteenottoa ja valtaväestön käyttöä. Tällaiset Pohjois-Ruotsia koskevat käsitykset helpottivat alueen luonnonvarojen hyödyntämistä valtion toimesta. Hagström Yamamoto erittelee diskurssianalyysissaan, kuinka tietynlainen kommunikaatio voi heijastaa erityistä maailmankuvaa. Erityistä maailmankuvaa heijastamalla tietyistä ihmisryhmistä voidaan tehdä merkityksellisiä samalla, kun muut suljetaan sen ulkopuolelle. Diskurssin sisältämä kieli voi toisintaa ja muuttaa maailmankuvaa. Kieli on merkkijärjestelmä, jossa sanojen merkitys muodostuu suhteessa muihin sanoihin.[44]

Antologiassa "*Befolkning och bosättning i Norr – etnicitet, identitet och gränser i historiens sken*" (Pohjoisen väestö ja asutus – etnisyys, identiteetti ja rajat historian valossa) kaksi tutkijaa avaa ongelmakohtia ja keskustelee tästä aiheesta. Patrik Lantto on Várdduon saamentutkimuskeskuksen professori, ja Göteborgin yliopistossa kouluttautunut Rolf Sjölin on tutkinut vähemmistöjä. Lantto kirjoittaa poronhoidon käsityksestä ja sen merkityksestä saamelaisliikkeen keskuudessa 1900-luvun alkupuoliskon Ruotsissa. Saamelaisiin liittyviä normeja ja ennakkoluuloja käytettiin politiikassa saamelaiseksi katsotun kulttuurin säilyttämiseen. Hän tuo esiin myös sen, kuinka saamelaiset vastustivat politiikkaa ja puolustivat maankäyttöoikeuttaan viljelyrajan yläpuolella. Vastustusta perusteltiin saamelaisten historiallisella yhteydellä maankäyttöön ja sillä, että heidät tulisi katsoa kyseisten maa-alueiden omistajiksi. Sjölin kuvaa historiallisesta näkökulmasta tapaa, jolla valtaväestö on käsitellyt etnisiä vähemmistöjä. Erityisesti poronhoitoa harjoittaviin saamelaisiin kohdistui 1800- ja 1900-luvulla erilaisia ennakkoluuloja ja käsityksiä. Esimerkiksi, että heillä ei olisi maanviljelyyn tarvittavia ominaisuuksia. Hän toteaa myös, että 1800-luvun väestönkasvu ja sitä seurannut maanviljelyn, metsätalouden, vesivoiman, mineraalien louhinnan ja turismin kasvaminen on johtanut lopulta siihen, että saamelaiset ovat menettäneet osan maa-alueestaan.[45]

Kirjassa "*Tusen år i Lappmarken*" (Tuhat vuotta Lapinmaalla) Tomas Cramér ja Lillian Ryd kirjoittavat saamelaisten oikeuksista historiallisesta näkökulmasta. He kertovat, kuinka virallisia asiakirjoja, lakeja ja asetuksia on jätetty huomiotta, jotta Norrbottenin ja Saamenmaan metsää, maata ja vettä on voitu hyödyntää. Cramér ja Ryd toteavat, kuinka rotubiologiset ajatukset ja hyödyntämiseen liittyvät unelmat saivat valtion kieltämään saamelaisten omistusoikeuden maahan.[46]

43 Össbo, 2014
44 Hagström Yamamoto, 2010
45 Lantto, Patrik & Sköld, Peter, Befolkning och bosättningar i Norr – Etnicitet, identitet och gränser i historiens sken, Centrum för samisk forskning, Umeå, 2004, s. 280
46 Cramér, Tomas & Ryd, Lilian, Tusen år i Lappmarken juridik, skatter, handel och storpolitik, MTM, Johanneshov, 2016

Aineisto ja menetelmä

Haastattelut ovat olleet pitkään tärkeä aineiston lähde etnologisessa kenttätyössä, koska kyseinen tiedonala tutkii ihmisten kulttuurisia ilmiöitä ja ihmisten välistä vuorovaikutusta. Toiminnan havainnointi keskittyy tiettyyn toimintaan. Tarkoituksena on havainnoida ihmisten välistä vuorovaikutusta ja heidän kuvauksiaan vesivoimasta Luulajanjoen laaksossa. Toiminnan havainnoinnissa keskitytään tutkimaan erityyppisiä tapahtumia ja tapauksia. Etnologisen analyysin aineisto koostuu useimmiten suurilta osin haastattelu- ja havainnointimateriaalista. Lisäksi kirjalliset lähteet muodostavat perustan aineiston tulkinnalle ja analyysille. Havainnoinnin ja haastattelujen lisäksi aineistoon sisältyy kirjallisia lähteitä. Tällaisia tutkimuksia ohjaavat usein etnologin asettamat tietämystä koskevat tavoitteet tai kysymykset sekä lähteet, jotka katsotaan olennaisiksi valitun aiheen kannalta.[47]

Dokumentointi koostuu pitkälti neljään haastateltavaan liittyvästä aineistosta. Muu aineisto on peräisin kolmesta toiminnan havainnoinnista: kaksi keväällä 2020 järjestetystä kokousillasta ja yksi kesällä 2020 järjestetystä tapahtumasta. Raportin tekijä laati myös digitaalisen kysymysluettelon, jolla korvattiin covid-19:n vuoksi perutut kokousillat. Raportin tekijä on ottanut huomioon erilaisia kirjallisuuslähteitä ja arkistomateriaaleja. Kerättyä aineistoa säilytetään Norrbottenin museon arkistossa.

Haastateltavat

Håkan oli kiinnostava henkilö puhelinhaastattelua varten, koska hänellä on sukulaissuhde naiseen, joka esiintyy useissa valokuvissa, jotka kuuluvat Satisjauressa vuonna 1958 suoritettujen tutkimusten perusteella laadittuun merenkulun sääntelyraporttiin. Puhelinhaastattelun aikana selvisi, että valokuvissa oleva nainen oli Håkanin isoäiti. Vuonna 1961 syntynyt Håkan on viettänyt monta kesää Stora Lulevatten -järvellä. Håkan kertoo puhelinhaastattelussa, kuinka Luulajanjoen säännöstelyt ovat vaikuttaneet negatiivisesti häneen ja muihin jokea käyttäviin ihmisiin. Håkanin on esimerkiksi entistä vaikeampaa päästä paikkaan, jossa hän kasvoi, koska veneellä on hankalaa päästä perille asti matalassa vedessä. Aluksi ei ollut tiedossa, että Håkan määrittelee itsensä saamelaiseksi, vaan kiinnostuksen kohteena oli historiallinen konteksti liittyen vesivoiman vaikutukseen Satisjauren ihmisiin.[48] Aineistoa käsittelevässä luvussa esitellään myös Satisjauren merenkulun sääntelyraportti.

Håkan kehotti raportin tekijää haastattelemaan äitiään Ingridiä merenkulun sääntelyraportin kontekstin syventämiseksi. Haastattelu suoritettiin Ingridin kodissa Jällivaarassa: Ingrid syntyi Nábrreluoktassa vuonna 1938. Hänen perheensä palasi joka kesä tunturiin kalastusta, poronhoitoa ja vuohien laidunmaita varten. Ingrid kuvaili haastattelussa, kuinka perheen pysyvä vuohikota menetettiin patojen vuoksi. Hän kertoi myös, kuinka perheen täytyi muuttaa ja vaihtaa asuinpaikkaansa sitä mukaa, kun vedenpinnan korkeus nousi säännöstelyjen seurauksena.[49]

47 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
48 Haastattelu, Håkan, 2020-03-27, dnro 00022-2019
49 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019

Per-Stefanin oli tarkoitus osallistua Jokimukassa järjestettävään hankkeen kokousiltaan. Se jouduttiin kuitenkin peruuttamaan koronaviruksen levittyä alueelle. Osallistujiin otettiin yhteyttä sähköpostilla, ja heitä pyydettiin kuvailemaan lyhyesti, miksi he halusivat osallistua kokousiltaan. Per-Stefanin vastausten perusteella arvioitiin, että hänen taustaansa olisi kiinnostavaa perehtyä haastattelun avulla. Per-Stefanin sähköpostiviestistä ilmeni myös, että hän on Sirgesin saamelaiskylän jäsen, mikä vahvisti arviota haastattelun olennaisuudesta ja tärkeydestä hanketta varten, koska hankkeen etnologisena tarkoituksena oli kuvata ja tuoda esiin saamelaista näkökulmaa. Per-Stefan syntyi Jällivaarassa vuonna 1949, mutta varttui Porjuksessa. Hän kouluttautui opettajaksi ja on työskennellyt saamen kielen tulkkina. Per-Stefan on nuorin kolmesta lapsesta. Vanhin sisar Stina syntyi vuonna 1947, ja vanhempi veli Nils-Gustav syntyi vuonna 1948. Isä kuoli vuonna 1990, ja äiti kuoli Per-Stefanin synnytyksessä. Per-Stefan varttui kodissa, jossa hoidettiin poroja. Per-Stefanin isän kuoltua poronhoito siirtyi hänen vastuulleen. Nykyään hänellä on myös kaksi lasta kahdessa saamelaiskylässä, Sirgesissä ja Talmassa. Per-Stefan nosti haastattelussa esiin sen, kuinka ruotsin kieltä käytettiin saamea puhuvia vastaan vesivoimaa rakennettaessa. Hän kertoi myös, kuinka perhe menetti alkuperäisen asuinpaikkansa Luulajanjoen säännöstelyjen vuoksi.[50]

Sonja osallistui ensimmäiseen kokousiltaan Bodenissa. Sonjan tausta oli mielenkiintoinen lisähaastattelua varten, koska hän varttui kahdessa rakentajille tarkoitetussa tilapäisessä yhdyskunnassa, Messauressa ja Laxedessa. Yhdyskunnat rakennutti Vattenfall AB. Sonja syntyi Malåssa vuonna 1958. Perhe muutti isän työn vuoksi kahdeksan kertaa, kunnes Sonja oli 17-vuotias. Sonja kertoi haastattelussa, kuinka perheellä ei ollut muuta vaihtoehtoa, vaan heidän oli pakko muuttaa sinne, missä töitä oli tarjolla. Sonja kuvaili puhelinhaastattelussa Messaurea: millaista oli elää ja asua tilapäisessä rakentajien yhdyskunnassa. Hän kertoi myös tunteistaan ja muistoistaan, jotka liittyivät muuttamiseen pois Messauresta.[51]

Toiminnan havainnointi

Hankkeeseen sisältyi kaksi kokousiltaa: yksi Bodenissa, ja toinen Vuollerimissa. Pandemian leviämisen vuoksi kaksi kokousiltaa peruutettiin. Ne oli tarkoitus järjestää Jokimukassa ja Jällivaarassa. Kokousiltojen tavoitteena oli, että yleisö voisi osallistua jakamalla omia muistojaan ja näkemyksiään vesivoiman rakentamisesta Luulajanjoen varrella. Bodenin kokousiltaan osallistui kahdeksan henkilöä: seitsemän miestä ja yksi nainen. Osallistujat olivat lähestulkoon samanikäisiä, yli 64-vuotiaita. Illan aikana keskusteltiin, millainen vastuu Vattenfall AB:lla on sellaisia ihmisiä kohtaan, jotka ovat kärsineet säännöstelyjen vuoksi ja jotka kärsivät niistä yhä. Lisäksi mainittiin, kuinka kiitollisia ”meidän”, ruotsin kansan, tulisi olla vesivoimaa rakentaneita ihmisiä kohtaan ja erityisesti Vattenfallin miespuolisia työntekijöitä kohtaan. Patojen rakentamisen yhteydessä työskennelleitä naisia ei mainittu. Vuollerimin kokousiltaan osallistui kymmenen henkilöä, joista puolet oli miehiä ja puolet naisia. Suurin osa osallistujista oli 65–90-vuotiaita. Neljä osallistujaa oli työskennellyt Vattenfall AB:lle. Illan aikana käytiin vilkasta keskustelua työpaikoista, joita Vattenfall AB oli luonut paikkakunnalle. Ryhmän mielestä paikkakunnan työpaikkojen määrän lisääntymisessä oli sekä positiivinen että negatiivinen puoli. Osallistujat kokivat, että Vattenfallin työntekijöiden muuttoliikkeen negatiivinen puoli oli tietynlainen kilpailuasetelma Vuollerimin asukkaita kohtaan. Vattenfall AB nostettiin kaikissa kokousilloissa esiin ”syyllisenä”. Vaikka osallistujien mielestä vesivoiman rakentaminen loi paljon työpaikkoja, sillä on ollut negatiivisia vaikutuksia yksilöihin, jotka asuvat Luulajanjoen varrella.[52]

50 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, dnro 00022-2019
51 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, dnro 00022-2019
52 Bodenin ja Vuollerimin kokousillat

Digitaalinen kysymysluettelo

Digitaalinen kysymysluettelo laadittiin kahden peruuntuneen kokousillan tilalle. Kysymysluetteloon vastasi kuusi henkilöä, joista neljä oli miehiä ja kaksi naisia. Vastaajista neljä oli yli 50-vuotiaita, yksi 29-vuotias ja yksi ei kirjoittanut syntymävuottaan. Kuten kokousiltoihinkin osallistuneet, kaikki kysymysluetteloon vastanneet kirjoittivat Vattenfall AB:n ja valtion vastuusta niitä yhteisöjä ja ihmisiä kohtaan, jotka ovat kärsineet ja jotka kärsivät yhä vesivoiman vaikutuksista. Lisäksi kaikki kysymysluetteloon vastanneet ilmaisivat, että joen ympäristö on tuhoutunut vesivoiman vuoksi. Alla on esimerkki tällaisesta kuvauksesta.

> *”Luulajanjoki on minulle valitettavasti kuollut ja hengetön olio. Lannistun täysin, kun näen, miten ihminen on tärvellyt jokea. Voimalaitoksen betonipölkkyjä ja kylmiä kiviaavikoita on joella, joka oli ennen voimissaan.”*[53]

Arkistomateriaali

Arkistomateriaali on hankittu Norrbottenin museon Arkivcentrum-arkistosta. Aineistoon sisältyy merenkulun sääntelytutkimus, joka suoritettiin Satisjauressa vuonna 1958. Tutkimus on ollut kaikista olennaisin, koska se liittyy kahteen haastateltavaan. Tutkimus keskittyi arkeologiseen inventointiin ja etnologiseen dokumentointiin. Jälkimmäisen suoritti valokuvaaja Björn Allard. Tutkimuksen etnologinen näkökulma välittyi siten valokuvien kautta. Tutkimus herättää monia kysymyksiä paikan suurpiirteisten kuvausten vuoksi. Monia paikkoja tutkittiin, mutta niiden kaikkien sanottiin olevan hylättyjä. Paikkojen hylätyksi katsomisen perusteluja ei annettu.[54] Merenkulun sääntelytutkimukset aloitettiin vuonna 1942, koska vesivoiman intressejä kritisoitiin laajasti siitä, että niissä ei otettu huomioon luonnon- ja kulttuurinsuojelua. Siksi siitä tuli paikkojen kulttuurihistorian tutkimuksen painopiste. Tutkimusten laajentamista suunniteltiin, jotta niihin olisi sisältynyt esimerkiksi dokumentointia joen varren perinteistä ja ilmiöistä, kuten kalastuksesta, poronhoidosta ja saamelaisten muuttoreiteistä. Monia tällaisista etnologisista tutkimuksista ei kuitenkaan sisällytetty loppuraporttiin. Vattenfall AB katsoi, että ehdotukset veden säännöstelyä koskevien tutkimusten ja dokumentoinnin aiheiksi olivat aivan liian kattavia, mikä voi olla yksi syistä siihen, että etnologista dokumentointia ei sisällytetty loppuraportteihin.[55]

53 Digitaalinen kysymysluettelo, lainaus vastauksesta 3, dnro 00022-2019
54 Arkistomateriaali, Luulajanjoen suuralue, Satisjaure, Lappi, 1958
55 Björnstad, Margareta, Kulturminnesvård och vattenkraft 1942–1980, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien, Stockholm, 2006

Lähdekriittinen pohdinta ja reflektio

Ennen hankkeen tutkimustyön aloittamista tehtiin esiselvitys, mihin sisältyi tarkistusluettelon laatiminen tulevia haastatteluja varten. Luettelossa painotetaan laajojen haastattelukysymysten tärkeyttä, jotta ne käsittäisivät erilaisia näkökulmia ja jotta Luulajanjoen muuttumiseen liittyvät käytännön kokemukset yhdistyisivät haastateltavien tunteisiin. Haastateltavien tulisi voida ohjata haastattelua tietyiltä osin, koska tavoitteena on selvittää yksilöiden kokemuksia ja muistoja. Lisäksi on tärkeää ottaa huomioon, kuinka esittelemme itsemme, kuinka Norrbottenin museon edustajat ovat pukeutuneet ja mitä tunteita se voi herättää haastateltavissa. Lisäksi on huomioitava, mitkä välineet saattavat tehdä haastateltavan olon epämukavaksi. Haastateltavat saattavat esimerkiksi tuntea olonsa epämukavaksi nähdessään tallennuslaitteita, haastattelukysymyksiä ja muistilehtiöitä. Siksi voi olla parasta, että välineet pidetään poissa näkyvistä ja että haastattelukysymykset on opeteltu ulkoa. Haastateltaville on myös kerrottava, että heitä tallennetaan.[56] Useimmat haastattelut suoritettiin puhelimella maaliskuussa 2020 levinneen pandemian vuoksi. Ainoa paikan päällä suoritettu haastattelu tehtiin Ingridin luona, jossa tallennusväline asetettiin pöydälle. Näin toimittiin, koska etnologi ei tiennyt, kuinka voimakasta ääntä sanelukone voisi tallentaa ulkotilassa. Sen vuoksi sanelukone päätettiin sijoittaa mahdollisimman lähelle haastateltavaa häntä häiritsemättä.

Ihmisryhmään aiemmin kohdistunut suuri mediahuomio tai muu tutkimustoiminta voi vaikuttaa yksilöön tietyllä tavalla. Sen vuoksi yksilöt, jotka määrittelevät itsensä kyseiseen ryhmään kuuluviksi, voivat kuvailla monia erilaisia kollektiivisia ominaisuuksia.[57] Saamelaisen näkökulman esiin tuominen ja kattaminen muodostui siksi monimutkaiseksi kysymykseksi. Koska saamelaiset on esitetty historiassa homogeenisena ryhmänä, tällaisia käsityksiä on jäljellä vielä nykyäänkin, minkä vuoksi niitä pyritään välttämään tässä raportissa. Siksi jokaisella haastateltavalla on oma lukunsa, jonka painopisteenä on haastateltavan oma tarina. Jokaisen haastateltavan luvun jälkeen esitetään kartta, jossa näkyvät haastattelussa mainitut paikat. Nämä Norrbottenin läänin aluetta esittävät kartat ovat raportin tekijän laatimia. Raportissa ja kartoissa käytetään haastateltavien mainitsemia paikannimiä. Jos haastateltava käyttää esimerkiksi saamenkielistä nimeä, sitä käytetään myös kartassa.

Nimitystä Saamenmaa käytetään raportissa toistuvasti. Sillä tarkoitetaan maantieteellistä aluetta, joka ulottuu Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän alueelle. Käsitteenä Saamenmaa sisältää kuitenkin sekä maa-alueen että saamelaiset. Saamenmaa-nimitystä käytetään raportissa kuvaamaan ruotsalaista maa-aluetta, jonka omistusoikeus saamelaisilla oli aiemmin.[58]

56 Fredriksen, Christine, Stenström, Åsa & Hallberg, Piamaria (red.), Känsliga och svåra teman vid samtidsdokumentationer: erfarenheter, etik och metod, DOSS – Dokumentation av Samtida Sverige; Västarvet, Västra Götalandsregionen, Vänersborg, 2017

57 Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.), Etnologiskt fältarbete, 2., [korjattu ja laajennettu] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011

58 http://www.samer.se/1002

Hankkeen aineiston keräykseen, kirjallisuuden lukemiseen ja raportin kirjoittamiseen varattu aika oli lyhyt, minkä vuoksi haastateltavaksi valittiin neljä henkilöä. Näistä haastatteluista tulisi osa lähdeaineistoa. Koska haastattelujen litterointi vie paljon aikaa, henkilöitä haastateltiin yhden kerran. Jos aikaa olisi ollut enemmän, haastateltavien kokemuksiin olisi voitu perehtyä syvemmin, mutta se olisi edellyttänyt useita haastattelukertoja. Hankkeen lyhyt kesto johtuu osittain Veku Vakun rakennushistoriallisesta painopisteestä. Siksi tämä raportti sisällytetään myös historiallisen ja rakennushistoriallisen raportin osaksi. Toinen ajankäyttöön liittyvä haaste oli valittujen haastateltavien monimuotoisuus. Haastateltavien monimuotoisuus muodostuu tässä tapauksessa sukupuoli-identiteetin perusteella: kaksi haastateltavista on miehiä, ja kaksi naisia. Etnisyyden osalta on tiettyä vaihtelua, sillä kolme määrittelee itsensä vähemmistöön kuuluvaksi ja neljäs määrittelee itsensä Vattenfallin rakentaman Messauren yhdyskuntaan kuuluvaksi. Toisaalta valinta edustaa ikäluokkia puutteellisesti, koska kaikki neljä haastateltavaa ovat yli 50-vuotiaita.

Historiallinen konteksti

Historiallisen kontekstin selventäminen on tärkeää, jotta nykytilannetta voidaan ymmärtää. Lisäksi on ymmärrettävä, kuinka Vattenfall AB ja valtio pystyivät ottamaan haltuun maa- ja jokialueen oikeudet.[59] Poronhoitoa harjoittavat saamelaiset kärsivät paljon Luulajanjoen varrella tehtävästä vedensäännöstelystä. Saamelaisten taloudellinen asema heikkeni jo 1700-luvulla monista syistä, kuten porolaumojen sairauksien, muiden vaikeuksien ja uusien asutussiirtokuntien lisääntymisen vuoksi. Saamelaisten heikompi asema ja Saamenmaan luonnonvarojen kasvava arvo helpottivat Ruotsin valtion suorittamaa maa-alueiden kansallistamista. Valtionhallinnossa vallitsi myös ideologinen näkemys, jonka mukaan erämaaksi katsottu alue kuului valtiolle. Lisäksi ajateltiin, että tiettyä elinkeino- tai liiketoimintaa pitäisi priorisoida näillä alueilla.[60] Saamelaiskäräjien mukaan 1800-luvulla tapahtunut kolonisointi johtui osittain syntyvyyden noususta ja viljellyn maan puutteesta. Ruotsissa asuvat ihmiset hakeutuivat uusille maille ja etsimään uusia elinkeinomahdollisuuksia. Käräjäoikeus ja lääninhallitus myönsivät maaoikeuksia useimmiten uudisasukkaille 1800-luvulta alkaen. Koska uudisasukkaat pysyivät samassa asuinpaikassa ja viljelivät maata, heidät katsottiin olevan arvokkaampia valtion kannalta. Ruotsin valtio kannusti ammattitaitoisia työntekijöitä asettumaan Norlannin sisämaahan, koska työntekijöitä tarvittiin yhä enemmän metsätalouteen, kaivosteollisuuteen ja rautateille.[61]

Ruotsin veromaa oli maantieteellinen alue, joka suoritti kuninkaalle maksuja sisältymättä suoranaisesti kuninkaan valtakuntaan. Ajan kuluessa naapurimaat kiristivät tavaroiden kauppaa ja saamelaisten verotusta koskevia vaatimuksiaan. Valtio otti siten lainvastaisesti haltuunsa ”saamelaisen” veromaan, johon sisältyi myös paikkakunnilla vakituisesti asuvien tunturisaamelaisten maa- ja vesialueet. Monet saamelaisten oikeudet ja instituutiot syrjäytettiin teollistumisen ja kolonialismin laajentuessa. Vuodesta 1749 alkaen valtio alkoi palkita uudisasukkaita. Tarkoituksena oli kannustaa heitä jäämään tiloilleen ja toimimaan maanviljelijöinä. He saivat myös vedenkäyttö- ja kalastusoikeuden 10 kilometrin säteellä kodeistaan. Näin saamelaisten edustus veromaan asuinalueilla katosi. Teollistumisen edetessä valtio alkoi jättää huomiotta saamelaisten oikeuksia ja käytännössä kumota niitä, vaikka oikeuksia ei oltu koskaan kumottu tuomioistuimessa.[62]

Vuonna 1886 valtio säänteli ensimmäisen paliskunnan poronhoitoa ja sen toimijoita sekä hallitsi poronhoitoa harjoittavia saamelaisia.[63] Se tarkoitti, että saamelaiskylät muutettiin valtion hallitsemiksi yhtymiksi, vaikka laissa ei ollut mainintaa saamelaisten maiden kansallistamisesta.[64] Paliskunnan periaatteena oli, että viljelyrajan pohjoispuolella olevat maa-alueet olivat valtion omistuksessa ja että saamelaiset poronhoitajat saivat käyttää alueita, mutta eivät omistaa niitä. Laki sääteli poronhoitajien oikeuksia ja vastuita. Esimerkiksi poroja hoitavat saamelaiset saivat käyttää metsiä, mutta he eivät saaneet rakentaa asuntoja, ruokavarastoja tai aitauksia ilman metsänhoitajien lupaa. Heillä oli myös oikeus kalastaa ja metsästää porojen oleskelualueilla.[65]

59 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
60 Össbo, 2014
61 https://www.sametinget.se/62102
62 Cramér & Ryd, 2016
63 Össbo, 2014
64 Cramér & Ryd, 2016
65 Össbo, 2014

Poronhoitajien velvollisuuksiin kuului maa-alueiden ylittäminen vähiten vahingoittavaa tietä pitkin ja maanomistajien mailla kulkemisesta maksettavat korvaukset. Lisäksi porojen kanssa saatiin pysähtyä vain talvikäyttöön tarkoitetuille laidunalueille laissa säädettyinä ajankohtina. Saamelaiset eivät saaneet myöntää alkuperäisten maa-alueidensa käyttöoikeutta itse, koska heidän ei katsottu olevan kykeneviä siihen. Koska yleinen käsitys 1900-luvulla oli, että ”paimentolaiset” eivät voineet hankkia omistusoikeuksia, valtio otti Norrbottenin ja Saamenmaan maa-alueet ja luonnonrikkaudet haltuunsa. Kolonialististen tekojen seurauksena saamelaiset ja heidän oikeutensa maa-alueisiin jätettiin huomioimatta.[66]

Vuonna 1928 laissa säädetty paliskunta vahvisti ja täydensi saamelaisten maiden kolonialisointia Ruotsissa. Eduskunta ja valtion byrokratia jättivät tietoisesti huomiotta lähes kaiken olemassa olevan dokumentoinnin koskien saamelaisten omistusoikeutta. Valtio muutti oikeudet erioikeudeksi, mikä on paljon vähäisempi kuin siviilioikeus ja yksityisoikeus. Oikeudet voitiin poistaa poliittisella päätöksellä tuomioistuimessa tapahtuvan käsittelyn sijaan. Tämän lain perusteella poronhoitoon kohdistettiin aiempaa tiukempia ja erityisiä ehtoja. Saamelaisten toiminnan ja elinkeinon yksityiskohtiin alettiin puuttua laajalti esimerkiksi määrittämällä, kuinka monta vuohta kukin poronhoitoa harjoittava perhe sai ottaa mukaansa tunturiin kesällä. Vuodesta 1928 alkaen henkilön täytyi olla periaatteessa syntynyt ja kasvanut aktiivisesti poroja hoitavassa perheessä saadakseen poronhoito-oikeuden ja saamelaiskylän jäsenyyden. Vain saamelaiskylien jäsenillä oli oikeus porojen laiduntamiseen, metsästykseen, kalastukseen, polttopuihin, puutavaraan sekä kota- ja asuinrakennuksiin vuodesta 1928 alkaen. Ajan hengelle oli tyypillistä nationalismi, rotubiologia ja hyödyntämiseen liittyvät unelmat. Sen myötä saamelaisten maa-alueita voitiin kutsua yllättäen kruununmaaksi, ja saamelaisten oikeudet maa-alueisiin poistettiin. Maan kutsuminen ”kruunun” alueeksi ei tee siitä valtion maata. Tämä käsite ei sisältynyt veroluokkiin, eikä siten maanviljelystä perittyyn verotukseen ja vuokraan. Pohjois-Ruotsin maa-alueiden jaon myötä ”kruunua” käytettiin uutena perusteluna, jolla valtio vaati itselleen valtavia maantieteellisiä alueita. Jako tarkoitti yksinkertaistetusti sitä, että valtion ja yksityisesti omistettujen maa-alueiden välille määritettiin rajoja 1600-luvun lopulta 1900-luvulle asti. Teollistumisen edetessä valtio huomasi, että jokien ja metsien arvo kasvoi valtavasti. Siksi maa-alueiden jako aloitettiin myös Pohjois-Ruotsissa. Saamelaisten tapaoikeus ja pysyvän omistusoikeuden saaminen maahan, jota ei voi viljellä, esti luonnonvarojen teollisen hyödyntämisen. Samasta syystä uudisasukkaille ei annettu mahdollisuutta saada maan, metsän ja vesien omistusoikeutta.[67]

66 Össbo, 2014
67 Cramér & Ryd, 2016

Vattenfall AB

Vattenfallin verkkosivuston historiaosion mukaan valtion omistama yhtiö otti haltuunsa isojen jokien vesioikeudet 1900-luvun alussa. Valtion ja yksityisten etujen välille syntyi monia jokien oikeuksia koskevia riitoja. Vattenfall AB voimisti vahvaa asemaansa vesivoiman tuottajana ostamalla vesioikeudet, minkä seurauksena yhtiö sai Luulajanjoen käyttöoikeudet vesivoiman tuotantoa varten. [68]

Väinö Wanhainen kirjoittaa Vattenfallin omassa tutkimuksessa vesivoiman rakentamisesta 1940-luvulta 1970-luvulle, kuinka Vattenfall AB:n ensiaskel oli hallituksen vuonna 1908 perustama Kungliga Vattenfallsstyrelsen (kuninkaallinen Vattenfall-johtokunta). Vattenfall AB:n Luulajanjoen teollinen toiminta aloitettiin Porjuksessa vuonna 1910.[69] Porjuksen voimalaitos olisi voitu rakentaa Torniojoelle, mutta Vattenfall AB katsoi paremmaksi panostaa Luulajanjoen valtaviin voimavaroihin. Porjuksessa oli tosin monia ongelmia, jotka oli ratkaistava. Ensinnäkin oli rakennettava Pohjoismaiden suurin pato ja yksi maailman suurimmista vesivoimalaitoksista maan alle. Lisäksi rakennusmateriaaleja oli vaikeaa kuljettaa paikan päälle, koska Porjus sijaitsi 50 kilometrin päässä lähimmästä yhdyskunnasta. Kolmas este oli yhdyskunnan rakentaminen erämaahan. Joen energiavarojen arvon ansiosta rakennustyöt saatiin kuitenkin päätökseen. Forsgren kuvaa 1900-luvun alussa vallinnutta näkemystä ja pohjoisen luonnonvarojen hyödyntämistä seuraavasti:

> *”Porjuksessa haluttiin kesyttää ja valjastaa vesiputouksia ihmisen käyttöön, levittää tietoa ja käyttää koneita, jotka helpottivat elämää.”* [70]

Valtio ja Vattenfall jättivät kuitenkin huomioimatta sen, että Unna tjerusjin (aiemmin Sörkaitum) ja Sirgesin (aiemmin Sirkas) muuttoreitti kulki Porjuksen läpi, koska se oli myös saamelaiskylien laidunmaata. Porotokka siirretään muuttoreittiä pitkin tiettyinä vuodenaikoina pääasiassa poroerotuksen, syksyn teurastuksen ja talvilaitumille siirtymisen yhteydessä. Saamelaiskäräjien verkkosivuston mukaan muuttoreittiä on lähes mahdotonta siirtää, koska porot ovat helposti säikähtäviä ja tapoihinsa tottuneita eläimiä. Muuttoreittien maastoon voi sisältyä esimerkiksi soita, jäätyneitä järviä, laaksoja ja metsämaiden läpi raivattuja polkuja. Reittejä käytetään sekä säännöllisesti että harvoin riippuen kunkin vuoden vallitsevista olosuhteista, jolloin voidaan käyttää myös vaihtoehtoisia muuttoreittejä.[71]

Paikalliset sahanomistajat vastustivat Vattenfall AB:n toimia jonkin verran, mutta yhtiö jatkoi kuitenkin rakentamista. Maan katsottiin kuuluvan valtiolle, minkä vuoksi saamelaisten läsnäoloa ei otettu huomioon. Poronhoitajat esitettiin juurettomina, porojaan seuraavina ja kykenevinä muuttamaan alueelta toiselle. Näin viranomaiset pystyivät syrjäyttämään poronhoitoa harjoittavat saamelaiset Porjuksessa.[72]

68 https://history.vattenfall.com/sv/fran-vattenkraft-till-solceller/nybyggarsamhallen-vaxer-upp
69 Granström, Willard & Bursell, Barbro (red.), Från bygge till bygge: anläggarnas liv och minnen: en studie över vattenkraft-byggandet från 1940-talet till 1970-talet, Kulturvårdskomm., Vattenfall, Vällingby, 1994
70 Forsgren, Nils, Den effektfulla älven-Stänk från Luleälvens kraftfulla historia, Vattenfall Norrbotten & Porjus arkivkommitté, 1989, s. 50
71 https://www.sametinget.se/rennaring_sverige
72 Össbo, 2014, s. 47–49, s. 74, s. 77–78, s. 99

Vattenfall AB kertoo omasta vaikutuksestaan joen varrella oleviin ympäristöihin ja elinkeinoihin katsauksessa, johon sisältyy Ruotsin valtion virastojen, kuten maatalousviranomaisen (Lantbruksstyrelsen), luonnonsuojeluviranomaisen (Naturvårdsverket) ja kalastusviranomaisen (Fiskestyrelsen) sekä lääninhallituksen ja kuntien virallisia tilastoja ja selvityksiä. Ingvar Wivstadin, Vattenfall AB:n teknisen johtajan, mukaan aineisto koostuu aiemmin julkaistuista tiedoista, lukuun ottamatta luonnonympäristötutkimusta, jonka ensisijaisen aineiston tutkijat keräsivät erään Vattenfallin riippumattoman konsultin toimeksiannon perusteella. Vattenfall AB kertoo tutkimuksessa, että vesivoiman rakentamisella on ollut negatiivinen vaikutus poroelinkeinoon, koska porojen laidunmaita on menetetty, ”jäät” ovat huonontuneet ja koska rakentaminen on vaikuttanut porotiloihin, asutukseen, vesiliikenteeseen sekä kalastukseen. Katsauksessa mainitaan myös, että vesivoiman rakentamisella voidaan katsoa olevan positiivisia vaikutuksia poroelinkeinoon. Teiden rakentaminen helpottaa sekä välttämättömien tarvikkeiden että ihmisten kuljettamista. Lisäksi tietyissä tapauksissa tiet ovat olleet vesivoimateollisuuden rahoittamia. Kirjoittaja mainitsee vielä lisää vesivoiman positiivisia vaikutuksia, kuten raja-aitojen sekä teurastus- ja erotuslaitumien pystyttämisen sekä rakennusten ja siltojen rakentamisen tai kustantamisen asianomaisia saamelaiskyliä tai -säätiöitä kuulemalla.[73]

Digitaalisen kysymysluettelon vastauksista nousee esiin vallitseva näkemys, jonka mukaan Vattenfall AB:n tulisi jakaa tuottonsa ja voittonsa alueen kuntien kanssa. Monet vastaajat kokevat, että yhtiön pitäisi ottaa vastuu joen alueen asutuksesta ja ympäristöstä. Yhden osallistujan mielestä Vattenfall AB jättää harvaan asutut alueet huomiotta. Yhtiön tulisi hyvittää aiemman toimintansa aiheuttamat haitat ihmisille: *”heidän pitäisi antaa jokilaakson historia ja sielu sille takaisin.”* [74] Luottamus yhtiöön jakaa mielipiteitä: muutamat luottavat siihen, että Vattenfall AB kantaa vastuunsa nykyään, vaikka aiemmin yhtiö ei olekaan toiminut niin. Muut osallistujat eivät olleet lainkaan luottavaisia ja ilmaisivat suhtautuvansa yhtiöön kriittisesti.[75] Kokousilloissa Vattenfall AB nostettiin esiin syyllisenä. Osallistujien mielestä yhtiö ei ole ottanut vastuuta vesivoiman aiheuttamista seurauksista. Koska suurin osa kokousiltoihin osallistujista oli miehiä, huomio kiinnittyi myös heidän esimerkkeihinsä. Moottorikelkalla kulkemisen vaikeus on yksi esimerkki vedenkorkeuden säännöstelyn aiheuttamista ongelmista, koska vesi ei jäädy talvella enää kunnolla. Jotkin osallistujat sanoivat, että veneen kiinnittäminen on myös vaikeaa, koska vene saattaa siirtyä vedenkorkeuden säännöstelyn vuoksi.[76] Digitaaliseen kysymysluetteloon vastannut henkilö kuvasi Vattenfall AB:n ja valtion suorittamia toimia sekä sitä, miten ne ovat vaikuttaneet Luulajanjoen varrella nykyään varttuviin ihmisiin:

> *”Joki on mahtava luonnonvoima, jota ihmisen tarpeet ohjastavat ja hallitsevat. Joen merkitys valtiolle on suuri. Se tuottaa suuren osan tarvitsemastamme sähköstä. Valitettavasti vesivoiman rakentamisesta on vähemmän hyötyä niille paikallisille ihmisille, joille se aiheuttaa ongelmia ja jotka saavat elantonsa joesta ja sen varrelta.”*[77]

73 Wivstad, Ingvar, Vattenkraften och rennäringen, Vattenfall, Vällingby, 1986
74 Digitaalinen kysymysluettelo, kysymysluettelon vastaus 5, dnro 00022-2019
75 Digitaalinen kysymysluettelo, dnro 00022-2019
76 Bodenin kokousilta, dnro 00022-2019
77 Digitaalinen kysymysluettelo, kysymysluettelon vastaus 6, dnro 00022-2019

Vuollerimin kokousiltaan osallistuneet ilmaisivat, että monet paikkakuntalaiset suhtautuivat kielteisesti työläisten ja ”tuntemattomien” ihmisten muuttamiseen alueelle. Tapahtui työläisten ja ”kyläläisten” kahtiajako. Osallistujien mukaan monet Vuollerimin asukkaat suhtautuivat vähättelevästi paikkakunnalle muuttaviin nuoriin miehiin. [78]Bodenin kokousillassa työläiset nostettiin esiin sankareina. Illan aikana miehet ilmaisivat olevansa erittäin kiitollisia työläisten panoksesta patojen rakentamiseen. Mennyttä aikaa ja vesivoimalaitosten rakentamiseen osallistuneita ihannoitiin.[79]Samoissa paikoissa muun muassa keittäjinä ja sairaanhoitajina työskennelleitä naisia ei mainittu.[80] Payne Gunnarssonin & Öhlanderin mukaan se osoittaa, että muiston historiallinen konteksti vaihtelee eri kokousiltojen välillä. Vuollerimissä ”työläisistä” oli muodostunut kielteinen historiallinen kuva. Kun osallistujat puhuivat siitä kokousilloissa, he vahvistivat toistensa ja omaa historiallista kontekstiaan. Bodenissa ”työläisistä” oli muodostunut myönteinen kuva, joten vesivoiman rakentamiseen osallistuneita ihannoitiin sen sijaan.

”Yksilö muistaa, mutta yhteisö määrittelee, mikä on merkityksellistä muistamisen kannalta ja miten sitä muistetaan.”[81]

78 Vuollerimin kokousilta, dnro 00022-2019
79 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
80 Bodenin kokousilta, dnro 00022-2019
81 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017, s. 38

Haastateltavat

Håkan: Stenudden ja suurruotsalaisuus

Norrbottenin arkistokeskus, Luulajanjoen suuralue, Satisjaure, Lappi, 1958, valokuvaaja Björn Allard

Alkuperäistä asuinpaikkaa, jonne Håkanin sukulaisilla oli tapana pystyttää kotansa, ei ole enää olemassa. Se on peittynyt vedellä vedenkorkeuden säännöstelyjen vuoksi. Perhe joutui muuttamaan ja päätyi järven pohjoispuolelle syystä, joka on liitettävissä myös teolliseen kolonialismiin.[82] Håkan kuvaili haastattelun aikana, kuinka Vattenfall AB patosi jokea ottamatta huomioon ihmisiä tai luontoa. Hän kertoi, että kun perhe aikoi mennä Satis-padolle, oli erittäin tärkeää varmistaa, että jäät pitivät. Joskus perheen piti viivästyttää lähtöä, erityisesti keväällä. Paikkaan ei päässyt veneellä, joten venettä piti joko vetää perässä tai odottaa, kunnes kaksi järveä yhdistyivät. Håkanin mukaan ilmiö johtui padosta ja vedenpinnan korkeuden säännöstelystä.[83]

> *”No mutta he vain rakensivat padon, eivätkä ottaneet puita huomioon. Siksi juuret irtoavat ja ajelehtivat järvessä vielä nykyäänkin. Jos veneellä ajaa kelluvaan isoon juureen, siinä voi käydä aika huonosti.”*[84]

82 Össbo, 2014
83 Haastattelu, Håkan, 2020-03-27, dnro 00022-2019
84 Haastattelu, Håkan, 2020-03-27, dnro 00022-2019

Kun Håkan kuvaili Vattenfallin rikkomuksia, esiin nousi uusi käsite: ”suurruotsalaisuus”.[85] Håkanin mukaan saamelaiset käyttävät nimitystä kuvaamaan valtaväestöä ja toimenpiteitä, joita esimerkiksi Vattenfall AB on suorittanut vesivoiman rakentamisen yhteydessä. Nimitys valtaväestöstä toistuu muissa haastatteluissa ja yhdessä kirjallisuuslähteessä. Sjölin käyttää käsitettä ”suurruotsalaisuus” 1900-luvun alun poliittisessa kontekstissa. Sen ajan politiikkaa harjoitettiin nationalistisen ihanteen ja ajatustavan vallitessa. Sjölin kuvailee 1900-luvun alun eduskunnan näkemystä saamelaisista – tai paimentolaisista, kuten eduskunta heitä kutsui:[86]

> *”...miten joku saikin niin erinomaisen idean, että paimentolaiset raahattiin sitten tänne eduskuntaan.../// Kun olisi voitu käsitellä monimutkaisia taloudellisia ja erityisiä kysymyksiä tai sekavia perheoikeusongelmia tai teknisiä kysymyksiä, niin kuin sellaisia, että pitäisikö sukellusveneisiin käyttää tätä vai tuota materiaalia, joten koulutetaan näitä köyhiä paimentolaisia osallistumaan myös siihen ja asettamaan itsensä alttiiksi arvostelulle...” [87]*

Össbo kirjoittaa, kuinka viranomaiset ja valtio jättivät huomioimatta saamelaisten oikeudet ja tarpeen käyttää maata. Poronhoitajina toimivat saamelaiset esitettiin Ruotsin valtaväestöä liikkuvaisempina, jotta Vattenfall pystyi jättämään huomiotta poroja hoitavien saamelaisten tarpeen käyttää Saamenmaan alueita.[88] Håkan kuvaili samanlaisia ongelmia omassa haastattelussaan:

> *”Tarkoitan, että jos jatkossa tapahtuu jotakin, heillä ei ole mitään sanomista. Niin kävi monille. Heidät ostettiin, ja he saivat rahaa. Joten jos jotain tapahtui, he eivät voineet sanoa mitään. Koska Vattenfall on jo ratkaissut asian perheiden kanssa.”[89]*

Håkan kuvaili, kuinka Vattenfall AB käytti hyväkseen saamelaisten tilannetta ostamalla heidät hiljaisiksi. Håkan kertoi myös, että hänen vanhempansa kieltäytyivät Vattenfallin tarjoamasta rahasta. Sen vuoksi yhtiö joutuu korvausvastuuseen, jos heidän Stenuddenissa sijaitsevaan taloonsa ilmestyy vaurioita vesivoiman ja joen säännöstelyn vuoksi. Håkanilta kysyttiin haastattelussa, mitä hän haluaisi Vattenfall AB:n tekevän ja mistä yhtiön pitäisi ottaa vastuuta? Håkan vastasi, että jos sama olisi tapahtunut nykypäivänä ja nykyisillä tiedoilla siitä, miten yhtiö kohtelee ihmisiä, monet olisivat toimineet toisin. Håkan viittasi siihen, että 1900-luvun alussa monet tyytyivät Vattenfall AB:n tarjoamaan rahasummaan. Kyseessä oli hänen mukaansa kertamaksu, jonka tuli riittää hamaan tulevaisuuteen.[90]

85 Haastattelu, Håkan, 2020-03-27, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019
86 Lantto & Sköld, 2004
87 Lantto & Sköld, 2004, s. 242
88 Össbo, 2014
89 Haastattelu, Håkan, 2020-03-27, dnro 00022-2019
90 Haastattelu, Håkan, 2020-03-27, dnro 00022-2019

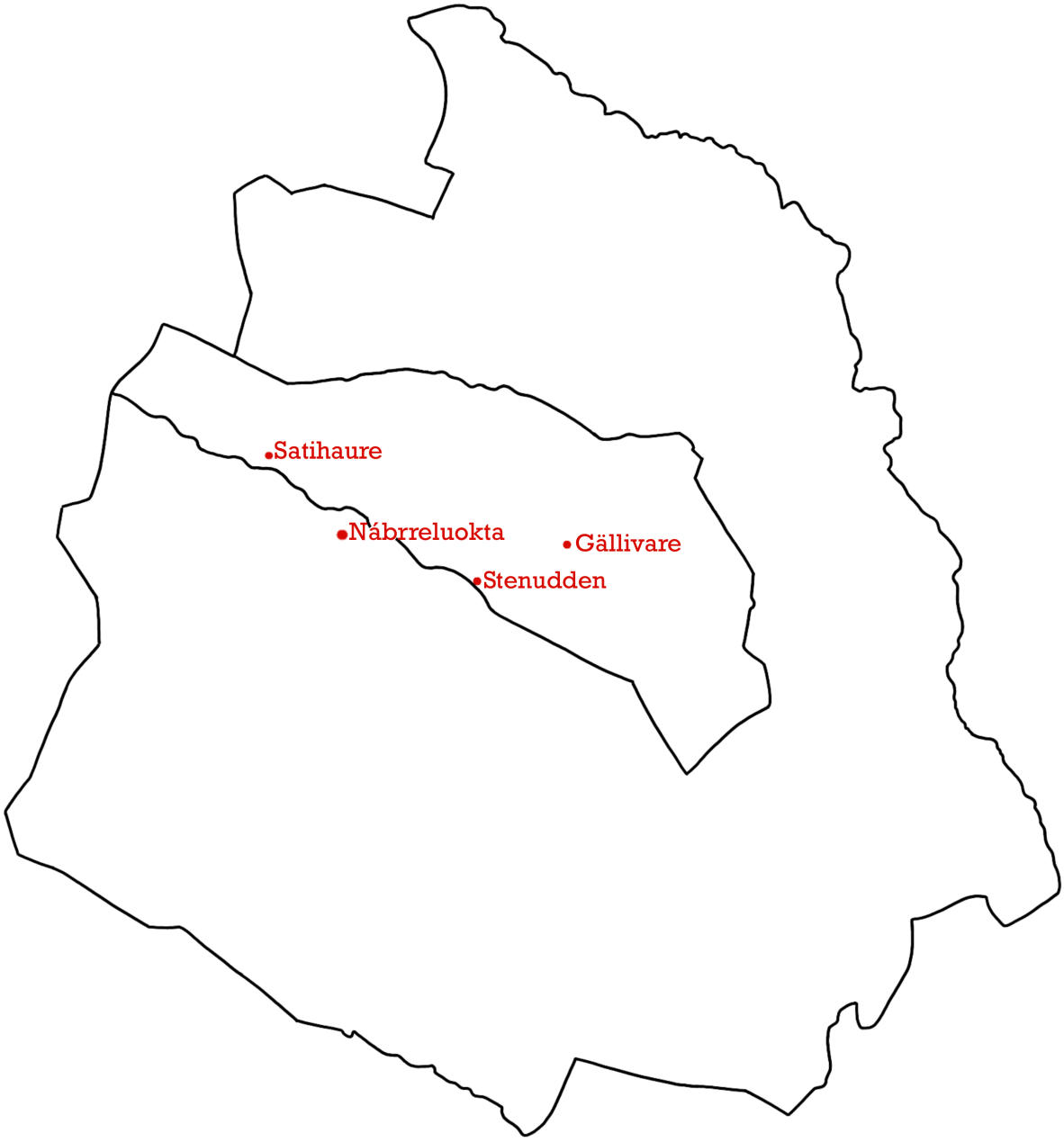

91

91 Haastattelu, Håkan, 2020-03-27, haastattelussa mainittuja paikkoja, raportin tekijän laatima; Linnea Persson, dnro 00022-2019

Ingrid: Vuoksa ja vuohikota

Norrbottenin arkistokeskus, Luulajanjoen suuralue, Satisjaure, Lappi, 1958, valokuvaaja Björn Allard

Tulen Suorvasta, Ritsemistä. Me asuimme siellä pohjoisessa. Kaikki kalastivat siellä. Ja koko perhe osallistui kyllä. Meillä ei ollut ”lapsuutta”, mutta minä kerron, miten se meni.[92]

Ingrid kertoi, että hän kävi Jällivaaran paimentolaiskoulua. Hän asui kouluaikana asuntolassa noin kuuden vuoden ajan. Paimentolaiskoulun lapset saivat palata kotiin perheidensä luo joulu- ja kesälomalla sekä joskus pääsiäislomalla, mutta ei joka vuosi.[93]

Henryssonin mukaan paimentolaiskoulujärjestelmä otettiin käyttöön vuonna 1913 pääasiassa siksi, että poronhoitoa harjoittavien perheiden lapset pysyisivät poronhoidon ja ”paimentolaiselämän” parissa. Näin toimittiin sekä kulttuurisista että poliittisista syistä, muun muassa ”Lappi on pidettävä Lappina”-näkökulman mukaisesti. Lisäksi tilanteeseen vaikuttivat kansalliset taloudelliset käsitykset, kuten se, että tuntureita ei voida käyttää mihinkään muuhun kuin poronhoitoon. Paimentolaiskouluja perustettiin aikana, kun monet tutkijat luottivat sosiaalidarvinismiin, jonka mukaan eri kulttuurit ja ihmiset kehittyvät ulkoisten ominaisuuksien perusteella. Teoriaan sisältyi myös arvojärjestyksiä, joissa tietyt kulttuurit ja ihmiset arvioitiin muita ylempiarvoisemmiksi. Niiden katsottiin myös sopeutuvan paremmin erityisiin maantieteellisiin, ilmastollisiin ja historiallisiin ehtoihin. Siksi pääteltiin, että saamelaiset ovat ainoa kansanryhmä, joka soveltuu paimentolaiseen tunturielämään, minkä vuoksi heidän on pysyttävä samassa paikassa. Vakituisissa paikoissa asuvien saamelaisten lapsia opetettiin pääasiallisesti julkisissa oppilaitoksissa, mutta paimentolaisten lapsia opetettiin liikuteltavissa telttakodissa tai turvekodissa. Paimentolaiskouluista tuli vapaaehtoisia poroja hoitavien perheiden lapsille vasta vuonna 1962 valtiollisen selvityksen jälkeen. Lapset saivat valita ”tavallisen” yhtenäis- tai peruskoulun samalla, kun vapaaehtoiset paimentolaiskoulut sisällytettiin tavalliseen koulujärjestelmään. Ingrid kertoi myös, että hänen koulunsa päättyi toukokuun viimeisenä päivänä. Perhe muutti ylös ”tunturiin” heti, kun jäät sulivat. Ingrid kuvaa kesään valmistautumista seuraavasti:[94]

92 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019
93 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019
94 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019

”Vanhempani kävivät kyllä ostoksilla Jällivaarassa ennen lähtöä, jotta meillä oli kaikki tarvikkeet, ruokaa ja mitä siellä tunturissa nyt tarvittiinkin. Mukaan otettiin kaikki petivaatteet ja muut vaatteet. Ja lämpimiä vaatteita piti myös olla ja kaikkea, mitä asumiseen tarvittiin, kun muutettiin tai kun aiottiin asua koko kesä siellä tunturissa.” [95]

Ingrid kertoi, että hänen perheensä kanssa ”tunturiin” muutti samanaikaisesti myös muita saamelaisia perheitä. Monet Ingridille läheisistä saamelaisperheistä ansaitsivat osan elannostaan kesällä kalastamalla. Ingrid kuvaili, kuinka hänen perheensä meni ensin Stora Sjöfalletin alueelle, mutta he jäivät sinne jumiin muutamaksi yöksi. He käyttivät ”tralleja”, eli eräänlaisia kiskoja tavaroiden kuljettamiseen. He jatkoivat matkaa Langasiin, jossa perhe odotti jäiden sulamista voidakseen siirtyä korkeammalle. Ensimmäinen pysähdyspaikka, johon jäätiin pidemmäksi ajaksi, oli Vuoksa (Vuoksájávrre). Ingrid kertoi, että eräänä vuonna, kun perhe saapui perille, kaikki puut ja kodat olivat poissa. Ingrid jatkoi:

”He olivat vain rakentaneet padon, ja tiedätkö, kaikki puut, kodat ja kaikki, meidän vuohikotammekin hävisivät kokonaan. Siellä oli aina sellainen vuohikota, jossa vuohet saivat olla. Muuten oli telttakota.”[96]

Kysyin haastattelun aikana Ingridiltä, tarkoittiko hän, että vuohikota oli pysyvä rakennus telttakotaan verrattuna. Ingrid kertoi, että vuohikota oli pysyvä kota rakenteensa vuoksi, eikä sitä olisi voinut siirtää yhtä hyvin kuin telttakotaa. Perhe asui Vuoksassa (Vuoksájávrre) noin puolitoista kuukautta. Se osoittaa, että perheellä oli pysyviä paikkoja, joihin se palasi joka vuosi. Voitaisiinko perheen asuminen katsoa vakituiseksi mutta ei ympärivuotiseksi? Hagström Yamamoto painottaa väitöskirjassaan sitä, kuinka tietyillä saamelaisryhmillä on pitkä vakituisen asumisen perinne, mutta 1800-luvulla luodun ”ruotsalaisen” identiteettidiskurssin vuoksi tiettyjen tunturisaamelaisten katsottiin olevan paimentolaisuuden äärimmäinen ja yksinomainen muoto.[97] Se on yksittäinen näkökulma ja käsitys saamelaisista, joka elää yhä valtaväestön keskuudessa ja jonka koin itse dokumentointiprosessin edetessä.

Haastatteluun osallistunut Ingrid jatkoi kertomalla, että hänen isänsä oli ”suurkalastaja” ja että kaloja kuljetettiin aluksi isoissa tynnyreissä. Siksi oli tärkeää, että kalat suolattiin ja puhdistettiin hyvin. Hän muistaa, että perheeltä tuhoutui monia verkkoja vedessä kelluvien mäntyjen ja juurien vuoksi. Ingrid auttoi usein sisarensa kanssa laskemaan rikkinäisiä verkkoja. Ingridin mukaan lapset eivät ymmärtäneet, että verkot olivat menneet rikki patojen vuoksi, vaan he pitivät sitä täysin normaalina.

Ingrid kuvailee haastattelun aikana kalastukseen liittyvää työtään kertomalla, että sai vanhempana oman veneen siskonsa kanssa. Heillä oli noin 25–30 verkkoa, jotka sidottiin mäntyihin, jotka kelluivat järvessä padon rakentamisen vuoksi. Patojen rakentamisen ja säännöstelyjen jälkeen kotaa ei voinut pystyttää mihin tahansa, vaan sitä piti siirtää yhä korkeammalle. Tällainen vesivoiman vaikutuksena syntynyt toiminta voidaan yhdistää teollisen kapitalismin käsitteeseen.[98] Ingridin perheen piti mukauttaa asuinpaikkaansa jatkuvasti joen vedenpinnan korkeuden mukaan. Ingrid muistaa, että perheen mennessä kalastamaan tiettyihin paikkoihin, hänen pukunsa ja nokkakenkänsä olivat saven peitossa. Savea päätyi kasvoillekin, mikä johtui Ingridin mukaan säännöstelystä. Ingrid ei ole saanut korvausta verkoistaan, mutta hänen vanhempansa ja veljensä saivat Vattenfall AB:lta hyvityksen. Ingrid uskoo, että hänelle ei maksettu mitään, koska kalastusta ei arvosteta yhtä paljon kuin poronhoitoa. Ingrid ja hänen sisarensa ovat yrittäneet saada korvausta.

95 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019
96 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019
97 Hagström Yamamoto, 2010
98 Össbo, 2014

Sisarukset saivat 1980-luvulla apua kahdelta asianajajalta, Bengt Sjönanderilta ja Tomas Martinssonilta, mutta hyvitystä ei katsottu tarpeelliseksi. Ingridin perheellä oli yhteensä noin 85–100 verkkoa ja kaksi venettä. Ingridin mukaan hänen vanhempansa eivät koskaan puhuneet padoista hänen tai hänen sisarensa kanssa. Muutoksia tapahtui paljon, mutta aikuiset eivät puhuneet niistä. Lasten tehtävänä oli usein hakea vettä, mutta vettä ei voitu enää ottaa suoraan järvestä, koska se oli liian likaista. Vesi haettiin sen sijaan läheisestä purosta tai kylmälähteestä. Ingrid kertoi, että lasten tehtävänä oli myös poimia kelluvia polttopuita, jotka olivat Ingridin mukaan patojen ja vedenkorkeuden säännöstelyn seuraus.

Ingridin mukaan hänen kotinsa lähellä oleva jää on entistä heikompaa. Hänen mielestään jää on ohuempaa ja hän tuskin uskaltaa mennä enää jäälle. Ingrid kertoi, että hän ottaa kuitenkin pienen riskin joka vuosi päästäkseen kalastamaan. Ingrid mainitsi haastattelussa, ettei jää ole heikentynyt pelkästään säännöstelyjen vuoksi, vaan että se johtuu myös ympäristön saastumisesta. Ingrid kuvaili vesivoiman myönteisiä vaikutuksia lyhyesti. Esimerkiksi kalan ja lihan säilyttäminen helpottui. Ingridin perhe sai nimittäin pakastimia vesivoiman tuottaman sähkön ansiosta. Ingridin mielestä Vattenfallin toiminta 1900-luvun alussa liittyi vain rahan hankkimiseen. Hän kokee, että nykyäänkin keskitytään rahaan, mutta hänelle terveys on rahaa tärkeämpää.[99]

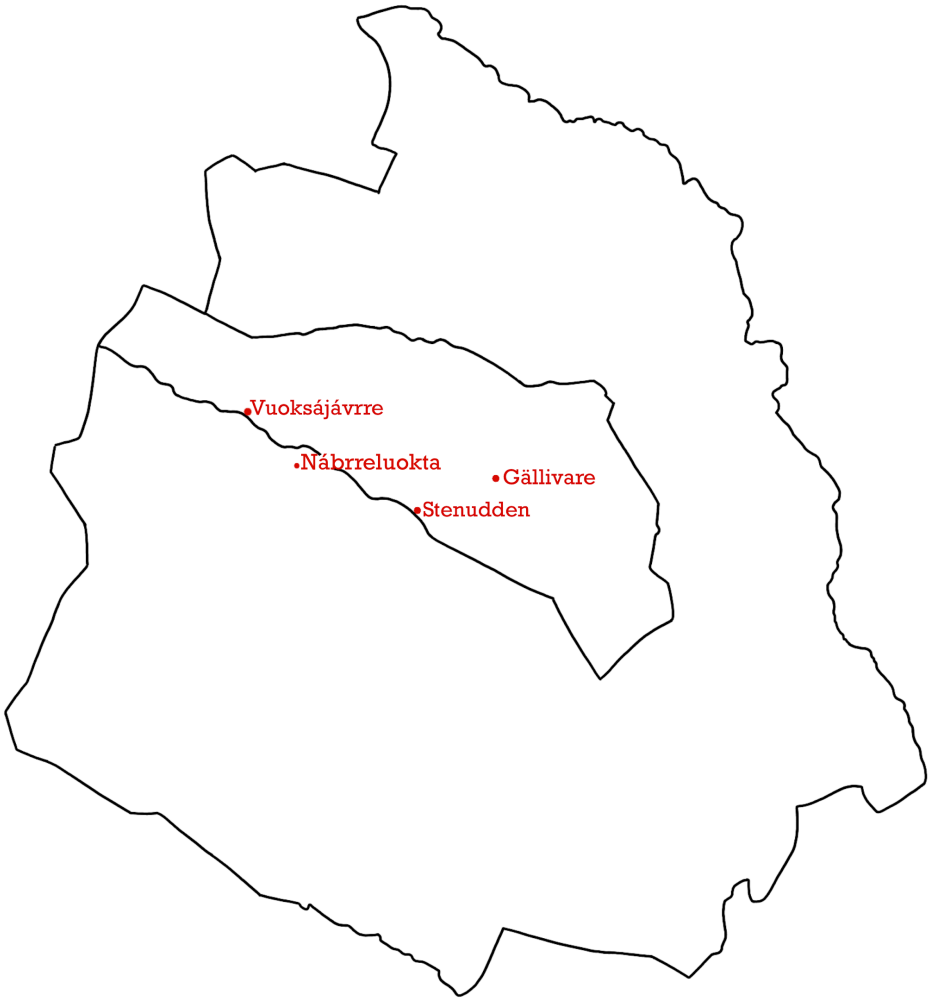

100

99 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, dnro 00022-2019
100 Haastattelu, Ingrid, 2020-05-29, haastattelussa mainittuja paikkoja, raportin tekijän laatima; Linnea Persson, dnro 00022-2019

Per-Stefan: Vaisaluokta ja kieli

”Se oli todella matala, kun muutimme nykyiseen asuinpaikkaamme. Vanha paikka, josta muutimme, ei se tietenkään vedenpinnan yläpuolella ollut, mutta kun vesi nousi, muistaakseni jo ensimmäisenä vuotena sen jälkeen, kun he olivat kertoneet aloittavansa ja säännöstelevänsä joen siihen aikaan sallittuun korkeuteen, niin vanha asuinpaikkamme jäi melkein, siis ainakin kahdeksan-yhdeksän metriä veden alle.” [101]

Per-Stefan kuvaili haastattelussa, kuinka hänen perheensä siirtyi Vaisaluoktassa sijaitsevaan kesäasuinpaikkaansa. He matkustivat ensin veneellä monen säännöstelyaltaan kautta Norrbottenin järvijärjestelmää pitkin. Matkallaan Vaisaluoktaan he ohittivat monta järveä ja patoa, joita olivat muun muassa Jaurekaska, Langas, Stuor Muorkke (Stora Sjöfallet) ja Kårtjejaure. Lopulta he saapuivat Akkajauren ”Vaisaan”, jossa perheen kesäpaikka ja kota sijaitsivat. Kotaa oli jouduttu siirtämään monta kertaa säännöstelyjen ja niiden aiheuttaman eroosion vuoksi. Tämäkin ilmiö voidaan liittää teollisen kolonialismin käsitteeseen[102]. Per-Stefan ilmaisi haastattelussa, että hänestä ei tunnu yhtään hyvältä nähdä, että paikka, jossa hän varttui, on nyt veden alla. Hän kertoi, että monet järvijärjestelmän varrella sijaitsevat kalastuskodat päätyivät myös veden alle. Näin tapahtui neljännen säännöstelyn seurauksena. Per-Stefan kertoi, että säännöstelyn aikana yksi saamelaiskylän asukkaista kieltäytyi siirtämästä asuinpaikkaansa. Tapauksesta kirjoitettiin Per-Stefanin mukaan paljon. Kun vedenpinta lopulta nousi, oli kyseinen asukas sitonut veneensä kiinni kuistiin. Henkilö oli saanut Per-Stefanin mukaan mahdollisesti hieman lisää korvausta, koska Vattenfall oli toiminut asukkaan tahdon vastaisesti.[103]

Per-Stefan nostaa haastattelussaan esiin, että saamelaisia koskevia toimenpiteitä, joita koettiin patojen rakentamisen ja järvien säännöstelyn yhteydessä, ei tehty oikealla tavalla. Neuvottelujen ja sopimusten kieli oli aina ruotsi, mikä aiheutti Per-Stefanin mukaan monia kieliongelmia. Sopimukset oli kirjoitettu ruotsiksi, joten monet saamelaiset eivät ymmärtäneet, mihin suostuivat. Saamelaisille tarkoitetut edustajatkin puhuivat ruotsia, eivätkä he ymmärtäneet tai osanneet Per-Stefanin mukaan saamen kieltä. Siksi sopimuksia ja neuvotteluasiakirjoja ei voitu tai edes yritetty kääntää saamen kielelle.

> *”Mutta juuri tämä, että neuvotteluja käytiin koko ajan ruotsiksi ja Vattenfallia vastaan silloinkin, kun saatiin asianajaja tai edustaja, jonka oli tarkoitus edustaa saamelaisia. Sehän antaa ymmärtää, että heidän olisi pitänyt edustaa saamelaisia Vattenfallia vastaan. Mutta monesti vaikutti siltä, että hekin edustivat Vattenfallia, joka oli silloin heidän työnantajansa.”* [104]

Hagström Yamamoto toteaa väitöskirjassaan, että eri kielet, yhteiskuntapoliittiset perinteet, uskonnolliset riitit ja monet muut ihmisten arkeen kuuluvat seikat otettiin mukaan kolonialistiseen metanarratiiviin. Pohjois-Ruotsissa on luokiteltu väestöryhmiä käyttämällä perusteena esimerkiksi kieltä, kuten suomi, ruotsi ja saame. Hagström Yamamoto toteaa, että kansallinen keskustelu asetti saamelaistaustaiset lapset ja köyhät lapset arvojärjestyksen pohjalle. Vaikka saamelaiset lapset puhuivat ruotsia, omalla murteellaan, se ei ollut tarpeeksi sivistynyttä ruotsalaisen diskurssin näkökulmasta ja siitä rankaistiin kovasti.[105]

101 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, dnro 00022-2019
102 Össbo, 2014
103 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, dnro 00022-2019
104 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, dnro 00022-2019
105 Hagström Yamamoto, 2010

Per-Stefanin mielestä Vattenfall AB:lla on nykyään vastuu saamelaisia kohtaan. Hän kertoi haastattelussa, että päätös rakentaa vesivoimaa oli tärkeä yhteiskunnan talouden kannalta ja että ”hän ei kiellä sitä tosiasiaa”. Mutta nykyisen Vattenfall AB:n yhtiön pitäisi kantaa vastuu toiminnastaan saamelaisia kohtaan. Per-Stefan kuvaa alla vastuuta, joka Vattenfall AB:n pitäisi hänen mielestään ottaa:[106]

”Nykyään tiedetään niin paljon enemmän asioita, joita sopimusten kirjoittamisen aikaan ei edes ajateltu. Sopimukset laadittiin tietyllä tavalla, mutta ihmiset olisivat varmasti halunneet tulla ymmärretyksi omalla kielellään. Se on kuitenkin selvä, että Vattenfall on käynyt läpi kaikki oikeusasteet vahvistaakseen sopimukset. Näen kuitenkin inhimillisen tarpeen sille, että asia hoidettaisiin paremmalla tavalla.” [107]

108

106 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, dnro 00022-2019
107 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, dnro 00022-2019
108 Haastattelu, Per-Stefan, 2020-06-11, haastattelussa mainittuja paikkoja, raportin tekijän laatima; Linnea Persson, dnro 00022-2019

Sonja: Messaure ja juurettomuus

”Muutimme Messaureen tyyliin vuonna -64, kun olin kuusivuotias. Ensimmäinen koti oli talossa, jossa oli kaksi asuntoa. Asuimme kahdessa pienessä huoneessa ja keittiössä. Kaikki nukkuivat makuuhuoneessa, vaikka se olikin pieni, mutta isä oli hyvin harvoin kotona, joten siellä olivat vain minä, äiti ja siskoni. Muutimme vuonna -68 Messauressa toiseen asuntoon, jossa oli enemmän tilaa, joten sain oman huoneen mennessäni neljännelle luokalle. Ja se pato, kun muutimme Messaureen, useimmat padonrakentajat olivat jo muuttaneet seuraavaan paikkaan. Yhdyskunnassa oli jäljellä vain äidit ja lapset, jotka jäivät asumaan sinne.” [109]

Norrbottenin museon kuva-arkisto akk.nro 1983:650, tuntematon valokuvaaja, Messauren linja-autoasema

Sonja kertoi, että hänen perheensä muutti eri paikkoihin, koska isä oli ammatiltaan verstastyöntekijä ja ”vattenfallilainen”. Sonja kertoi, että valinnanvaraa ei ollut, vaan perheen oli pakko muuttaa mukana. Irtaimisto pidettiin mahdollisimman vähäisenä, koska vanhemmat tiesivät, että kodit eivät olleet pysyviä.[110] Perhe asui Messauressa ensin pienessä asunnossa, jossa kaikki nukkuivat samassa huoneessa. Sonjan isä oli harvoin kotona, joten Sonja jakoi makuuhuoneen usein äitinsä ja sisarensa kanssa. Hän kuvaili Messaurea tavallisena Vattenfall-yhdyskuntana, jossa oli parakkeja ja ihmisiä. Messauressa asui pääasiassa äitejä ja lapsia, koska isät olivat töissä muualla. Sonja kuvaili yhdyskuntaa rauhalliseksi ja turvalliseksi. Hän koki, että aikuiset puhuivat yhdyskunnan sosiaalisista vaikeuksista, mutta kaiken kaikkiaan paikka oli rauhallinen ja turvallinen.[111] Gunnarsson Paynen ja Öhlanderin mukaan muistijälki luodaan opitun käyttäytymisen seurauksena, koska luomme yhteisen kielen avulla yhteisiä muistikuvia paikoista, tapahtumista ja ihmisistä.[112] Sonja totesi, että aikuisena hänen on ollut vaikeaa jakaa muistojaan ja ajatuksiaan Messauresta läheisten ihmisten kanssa. Sonjan äiti, isä ja sisar olivat ainoita, jotka ymmärsivät, millaista elämä oli Vattenfall-yhdyskunnassa.[113]

109 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, dnro 00022-2019
110 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, dnro 00022-2019
111 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, dnro 00022-2019
112 Gunnarsson Payne & Öhlander, 2017
113 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, dnro 00022-2019

Ehkä Messauressa muodostunutta yhteistä muistijälkeä ei voi kääntää kaikille muistin ”kielille”, koska muilla ihmisillä ei ole samaa kontekstia tai taustaa, jotta he voisivat ymmärtää Messaureen liittyviä muistoja. Siksi ihmiset, jotka eivät varttuneet Messauressa, puhuvat toisenlaista ”muistikieltä”.[114]

Sonja totesi, että perheessä ja yhdyskunnassa ei puhuttu paljoakaan siitä, miten vesivoima vaikuttaisi luontoon tai ihmisiin. Toisinaan alueella tehtiin tutkimuksia patojen rakentamista varten. Sonjaan mukaan tutkimuksilla selvitettiin, oliko alueella muinaisjäännöksiä tai kulttuurihistoriallisia esineitä. Hän totesi, että ”heitä” käskettiin sitten salaamaan padottavalta alueelta löydetyt esineet. Messauressa keskusteltiin myös kalastuksesta. Sonjan isä ei ollut innokas kalastaja, mutta Sonja kuuli muiden puhuvan siitä, miten harmillista kalojen katoaminen oli.[115]

Sonja kertoi, että lapset kulkivat polkupyörillään kaikkialle Messauressa. Usein löytyi pieni metsätie tutkittavaksi ja mahdollisesti jokin maja, joka oli hylätty patojen rakentamisen vuoksi. Sonja kuvaili, että metsäteillä oli ihmisten ja toiminnan jälkiä. Ympäröivistä kylistä, joihin patoaminen vaikutti, ei puhuttu. Sonja ei nähnyt mitään niihin viittaavaa asuessaan alueella. Kun Messauren pato valmistui, yhdyskunta alkoi vähitellen kuihtua. Rakennuksia purettiin ja siirrettiin toisiin paikkoihin. Vuonna 1971 perhe muutti jälleen. Tällä kertaa työn perässä Jokimukkaan. Sonja kuvaili haastattelussa, että se oli hänelle vaikeaa aikaa. Hän kertoi olleensa ahdistunut ja kokeneensa, ettei hän sopinut Jokimukkaan. Hän ei ollut enää ollenkaan yhteydessä Messauressa olleisiin ystäviin. Hänen mielestään ”vattenfallilaisia” ei oikein arvostettu Jokimukassa. Siksi Sonja koki tulleensa kohdelluksi eri tavalla kuin Jokimukan muut asukkaat. Sonja totesi haastattelussa, että ”vattenfallilainen” oli oikeastaan herjaava nimitys. Hän kertoi kouluttautuneensa myöhemmin lastenhoitajaksi ja aloittaneensa uransa esikoulussa. Kun hänen lapsensa syntyi, oli tärkeämpää asua vakituisesti yhdessä paikassa. Vuonna 1994 Sonja kouluttautui esikoulun opettajaksi ja vuonna 2004 sosionomiksi, koska hän ei voinut enää työskennellä esikoulussa olevien lasten kanssa työtapaturman jälkeen. Aikuisena Sonja on asunut enimmäkseen Vuollerimissa, ja hän muutti Bodeniin kolme vuotta sitten. Hän palaa kuitenkin Messaureen lähes joka vuosi: *”Messaure on kuitenkin kaikista lähinnä sydäntä”*.[116]

114 Gunnarsson Payne & Öhlander, 2017
115 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, dnro 00022-2019
116 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, dnro 00022-2019

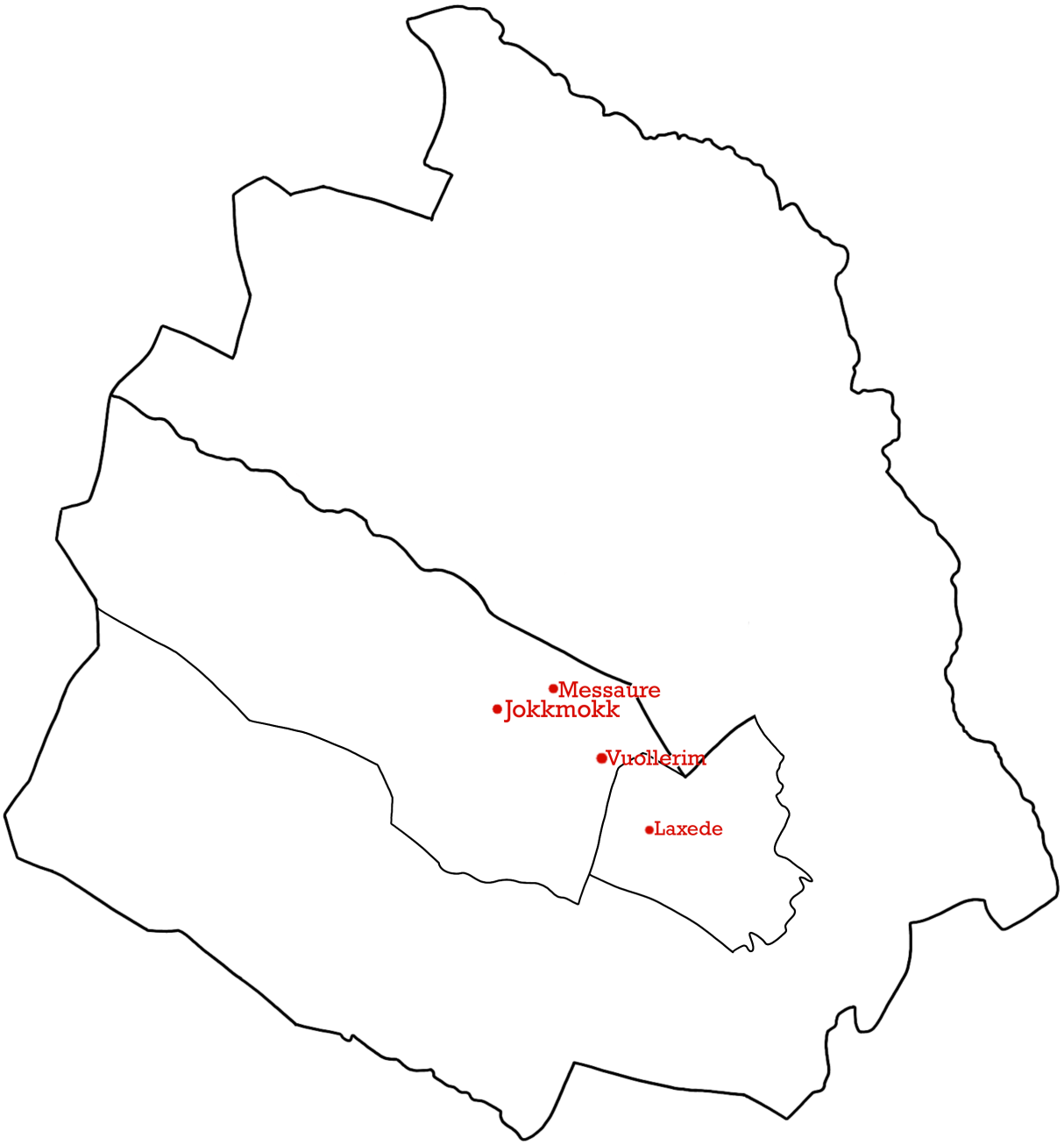

117

117 Haastattelu, Sonja, 2020-06-10, haastattelussa mainittuja paikkoja, raportin tekijän laatima; Linnea Persson, dnro 00022-2019

Messaure

Messaure on nimetty läheisen järven mukaan. Se on itse asiassa ruotsalaistettu luulajansaamen yhdyssanasta Misseávrre, joka koostuu sanoista *miesse* (poron vasikka) ja *jávrre* (järvi). Marraskuussa 1952 selvitettiin, mihin vesivoimalaitos olisi parasta rakentaa. Vattenfall AB halusi aloittaa rakentamisen mahdollisimman nopeasti, koska laitos tarjoaisi Ruotsille suuren energiantuotannon. Alusta alkaen oli selvää, että Messauresta tulisi tilapäinen yhdyskunta. Yhdyskunta luotiin, jotta Vattenfall AB voisi rekrytoida tarpeeksi työntekijöitä ennen padon rakentamista ja jotta sen ei tarvitsisi maksaa työntekijöille matkakorvauksia.[118] Nykyään kaikki Messauren rakennukset on purettu, ja metsä on vallannut alueen monin paikoin takaisin. Messaure oli Norrbottenin suurin tilapäinen yhdyskunta, jossa asui enimmillään 2 300 asukasta.[119]

Messaure-päivä

Paikan käsitettä sovelletaan tässä luvussa. Messaure tarkoittaa paikkaa, jota ei ole enää kartalla, mutta joka muodostetaan ja luodaan uudelleen kollektiivisen muistin avulla Messaure-yhdistyksen vuosittain järjestämänä muistopäivänä.[120] Tällainen ihmisten toiminta pitää paikan elossa ja antaa sille asiayhteyden. Berryn mukaan se voi olla myös vastareaktio modernille yhteiskunnalle, jossa lisääntynyt kommunikaatio, saatavuus ja infrastruktuuri ovat tehneet ympäröivästä maailmasta aiempaa helpommin tavoitettavan. Berryn mielestä moderniin yhteiskuntaan kohdistuvan vastareaktion vuoksi ihmiset hakeutuvat paikkoihin, joiden koetaan olevan vähemmän kosketuksissa muuhun maailmaan ja joista puuttuu yhteys moderniin yhteiskuntaan. Messaure voi olla tällainen paikka.[121]

Valokuvaaja Simon ja etnologi Linnea saapuivat Messaureen muutama minuutti tapahtuman alkamisen jälkeen. Paikalla oli useita ihmisiä, jotka istuivat lähekkäin pienissä ryhmissä. Paikalla olleet ihmiset puhuivat elämästään, kertoivat edeltävän vuoden tapahtumista ja mainitsivat, ketkä olivat kuolleet vuoden aikana. Yksi henkilöistä kuvaili Messaurea ihanteelliseksi paikaksi. Hänen oli ollut vaikeaa tuntea olonsa rauhalliseksi ja viihtyä muualla kuin Messauressa: ”kun tulen tänne, tulen kotiin”.[122]

Toinen osallistuja kertoi, milllaista Messauresta oli muuttaa pois. Kun koulu lakkautettiin vuonna 1979, monien oli pakko muuttaa. Rakennuksia siirrettiin, ja kun koulu alkoi vuonna 1979, viimeisen lukuvuoden opetukseen osallistui 23 lasta, jonka jälkeen koulu lakkautettiin. Naisen mukaan perheet alkoivat muuttaa pois nopeasti. Hänen mielestään perheitä katosi yllättäen hyvästelemättä.

Monet osallistujat kertoivat päivän aikana, että he muistavat kaikki tiet, talot ja kuinka he menivät kouluun. Suurin osa paikalla olevista kertoi myönteisiä muistoja kuvaillen Messaurea turvalliseksi ja rauhalliseksi paikaksi. Yksi henkilöistä kertoi, että Messauressa oli luokkayhteiskunta. Ehdot ja edut vaihtelivat sen mukaan, missä asemassa henkilö oli Vattenfall AB:llä.

118 Hallin Maria, Messaure: en tillfällig tätort i ödemarken, Litorapid, Göteborg, 2004
119 https://history.vattenfall.com/sv/fran-vattenkraft-till-solceller/nybyggarsamhallen-vaxer-upp
120 Payne Gunnarsson & Öhlander, 2017
121 Berry, 2010
122 Messaure-päivä, 2020-07-18, dnro 00022-2019

Vuosikokous alkoi klo 13. Paikan päällä oli noin 18 yhdistyksen jäsentä. Koko Messaure-päivään osallistui yhteensä noin 30–40 henkilöä. Kokouksessa oli tehty aloite Messaure-yhdistyksen lopettamiseksi. Avoimen äänestyksen aikana vallitsi huolestunut tunnelma. Kaikki näkivät, ketkä äänestivät aloitteen puolesta ja sitä vastaan. Lopulta yhdistyksen jatkamista puoltavat äänet voittivat.[123]

123 Messaure-päivä, © Norrbottensmuseum, akk.nro 2020_40_6

Tekijän loppusanat

Aineiston perusteella on vaikeaa muodostaa kaikenkattavaa johtopäätöstä. Aineistossa esiintyvillä henkilöillä on erilaisia näkemyksiä, muistoja ja kokemuksia vesivoiman vaikutuksista. Toisaalta aineiston analyysissa tuli esiin yhteisiä aiheita, kuvauksia, sanoja, paikkoja ja ilmaisuja. Teollisen kolonialismin ja postkolonialismin näkökulmasta voidaan todeta, että monet haastateltavat mukauttavat arkeaan ja elämäntapaansa Luulajanjoen säännöstelyjen mukaan myös jatkossa.[124] Monet haastateltavat ovat menettäneet asuinpaikkansa, maansa, kotansa, kalaverkkonsa ja työvälineensä joen patoamisen vuoksi. Kaikki haastateltavat ilmaisivat vahvan yhteenkuuluvuuden tunteen paikkoihin, joista he ovat omien sanojensa mukaan lähtöisin. Analyysin perusteella kysymykseen ”Kuka omistaa maan?” ei voida vastata. Näin monimutkaista kysymystä voidaan analysoida monesta eri näkökulmasta. Kysymykseen sisältyy erilaisia käsityksiä maan ja veden omistusoikeudesta. Näkemykset eroavat myös sen osalta, kenen asiakirjat, lait tai valta oikeuttavat ottamaan haltuun ja omistamaan maaoikeuksia. Aineistosta nousee selkeästi esiin, että ihmisten on täytynyt luopua ja että heidät on pakotettu luopumaan asuinpaikoistaan, jotta Luulajanjoen varrelle on voitu rakentaa vesivoimaa. Kyseiset henkilöt olivat palanneet vuosi toisensa jälkeen näihin paikkoihin, jotka he kokivat omikseen. Paikat olivat olleet perheille tuttuja ja varmoja vuosikausia, mutta ne katosivat yllättäen Luulajanjoen patoamisen seurauksena. Vattenfall AB omistaa yhä Luulajanjoen käyttöoikeuden, mikä tarkoittaa, että yhtiö jatkaa vesivoiman tuotantoa Luulajanjoella. Tästä sähköntoimituksesta Ruotsi on osittain riippuvainen. Vesivoima kattaa noin 40 prosenttia Ruotsin kaikesta sähköntuotannosta.[125] Ruotsissa on noin 2 000 vesivoimalaitosta, joista 80 prosenttia sijaitsee Norlannissa.[126] Aineistosta nousee kuitenkin esiin vallitseva mielipide, jonka mukaan Vattenfall AB:n pitäisi ottaa enemmän vastuuta ihmisistä ja luonnosta, joihin Luulajanjoen vesivoiman säännöstely on vaikuttanut ja joihin se vaikuttaa yhä.[127]

124 Össbo, 2014
125 https://www.energiforetagen.se/energifakta/elsystemet/produktion/
126 https://www.energiforetagen.se/energifakta/elsystemet/produktion/vattenkraft/
127 Etnologinen aineisto, haastattelut, kokoontumiset, digitaalinen kysymysluettelo, dnro 00022-2019

Lähteet

Painetut lähteet

Blomqvist, Olov-Lars, Från Bygge till Bygge – Anläggarnas liv och minnen. En studie över vattenkraftbyggandet från 1940-talet till 1970-talet. Vattenfalls Kulturvårdskommité, 1994

Björnstad, Margareta, Kulturminnesvård och vattenkraft 1942–1980, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien, Stockholm, 2006

Cramér, Tomas & Ryd, Lilian, Tusen år i Lappmarken juridik, skatter, handel och storpolitik, MTM, Johanneshov, 2016

Hagström Yamamoto, Sara, I gränslandet mellan svenskt och samiskt- Identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-tal till 2000-tal, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala, 2010

Hallin Maria, Messaure: en tillfällig tätort i ödemarken, Litorapid, Göteborg, 2004

Henrysson, Sten, Darwin, ras och nomadskola-motiv till kåtaskolreformen 1913, Forskningsarkivet Umeå universitet, Umeå, 1993

Lantto, Patrik & Sköld, Peter, Befolkning och bosättningar i Norr-Etnicitet, identitet och gränser i historiens sken, Centrum för samisk forskning, Umeå, 2004

Payne Gunnarsson Jenny & Öhlander Magnus, Tillämpad kulturteori, Studentlitteratur AB, Lund, 2017

Össbo, Åsa, Nya vatten, dunkla speglingar – Industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renskötselområdet 1910–1968, Institutionen för idé-och samhällstudier, Umeå, 2014

Painamattomat lähteet

Arkistomateriaali, Luulajanjoen suuralue, Vietas, Jällivaara, Lappi, 1962, osa 1

Haastateltava 1
Nimi: Håkan
Ikä: 59 vuotta
Sukupuoli: mies
Haastattelupaikka: puhelin
Haastattelun päivämäärä: 2020-03-27
Haastattelija: Linnea Persson

Haastateltava 2
Nimi: Ingrid
Ikä: 82 vuotta
Sukupuoli: nainen
Haastattelupaikka: Ingridin koti Jällivaarassa
Haastattelun päivämäärä: 2020-05-29
Haastattelija: Linnea Persson

Haastateltava 3
Nimi: Per-Stefan
Ikä: 71 vuotta
Sukupuoli: mies
Haastattelupaikka: Puhelin
Haastattelun päivämäärä: 2020-06-11
Haastattelija: Linnea Persson

Haastateltava 4
Nimi: Sonja
Ikä: 62 vuotta
Sukupuoli: nainen
Haastattelupaikka: Puhelin
Haastattelun päivämäärä: 2020-06-10
Haastattelija: Linnea Persson

Bodenin kokousilta
Osallistujat: 7 miestä ja 1 nainen
Paikka: Boden Business Parkin hotelli- ja kokoustilat
Päivämäärä: 2020-02-20

Vuollerimin kokousilta
Osallistujat: 5 naista ja 5 miestä
Paikka: Älvarnas Hotell Vuollerimissa
Päivämäärä: 2020-03-17

Digitaalinen kysymysluettelo
Vastaajat: neljä miestä ja kaksi naista
Päivämäärä: alkaen 2020-05-18 ja päättyen 2020-06-15

Verkkolähteet

https://www.umu.se/globalassets/organisation/fakulteter/humfak/institutionen-for-kultur--och-medievetenskaper/forskning/kp/kp-1-2014---for-webben.pdf, 2020-06-10

https://www.sametinget.se/62102, 2020-07-01

https://historia.vattenfall.se/sv/from-hydro-power-to-solar-cells/valdiga-investeringar-i-vattenkraft, 2020-04-29

http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:346985/FULLTEXT01, 2020-03-22

https://powerplants.vattenfall.com/sv/porjus, 2020-06-24

https://history.vattenfall.com/sv/fran-vattenkraft-till-solceller/nybyggarsamhallen-vaxer-upp, 2020-08-31

https://mkcentrum.se/wp-content/uploads/2017/12/DOSS_rapport.pdf 2019-10-11

https://group.vattenfall.com/se/nyheter-och-press/nyheter-pressmeddelanden/nyheter/2020/var-resa-mot-ett-fossilfritt-liv 2020-09-16

https://www.vattenfall.se/fokus/hallbarhet/vattenkraft-ett-gront-batteri/ 2020-09-16

https://www.sametinget.se/rennaring_sverige 2020-09-17

Liitteet

Bodenin kokousillan tiivistelmä

Suurin osa kokousiltaan osallistujista oli miehiä. Osallistujat olivat lähestulkoon samanikäisiä (yli 50-vuotiaita). Monet vanhoista miehistä olivat työskennelleet jollain tavalla vesivoimaloihin liittyen tai vesivoimalaitoksissa. Miehet ilmaisivat monia kovia arvoja, kuten talouden, viestinnän, vesistöjen säännöstelyn seuraukset, ja yrittivät myös löytää ratkaisuja (omasta mielestään) yksinkertaisiin ongelmiin. Ainoa naispuolinen osallistuja keskusteli pehmeistä arvoista, kuten sosiaalisesta muutoksesta, kulttuurisista muutoksista ja siitä, kuinka vesivoiman laajentuessa Norrbotteniin tuli uusia ihmisiä, jotka rakensivat uusia yhdyskuntia patojen ja voimalaitosten läheisyyteen.

Osallistujat toivat esiin lähinnä padoilla ja voimalaitoksissa työskennelleitä miehiä nostalgisesti. Heidän mielestään kyseessä on sukupolvi, joka on tehnyt erittäin paljon töitä Ruotsin hyväksi. He katsoivat, että nyky-Ruotsin tulisi olla erittäin kiitollinen heidän ponnisteluistaan. Keskustelussa ihannoitiin mennyttä aikaa ja ihmisiä, jotka työskentelivät voimalaitosten rakennustyömailla. Osallistujien mielestä väestö oli paljon toimintakykyisempää kuin nykyään. Toimintakykyisellä väestöllä osallistujat tarkoittivat lähinnä miehiä, jotka rakensivat patoja. Samoissa paikoissa muun muassa keittäjinä ja sairaanhoitajina työskennelleitä naisia mainittiin tuskin lainkaan.

Vattenfall mainittiin useita kertoja syynä vesivoiman negatiivisiin vaikutuksiin. Osallistujien mukaan Vattenfall ei ole ottanut vastuuta toimintansa seurauksista. Lähinnä miespuoliset osallistujat mainitsivat esimerkkinä sen, kuinka vaikeaa talvella oli ajaa moottorikelkalla, koska vesi ei jäädy vedenkorkeuden säännöstelyn vuoksi. Lisäksi osallistujat kertoivat, että veneen käyttö oli vaikeaa, koska veneet saattoivat siirtyä säännöstelyn seurauksena. Yksi henkilöistä kertoi, että hänen täytyi käyttää erittäin pitkää kiertotietä vieraillakseen muiden luona talvella.

Kysyttäessä, mikä saisi heidät vierailemaan vesilaitoksessa, monet vastasivat, että tiettyinä aikoina järjestettävät esittelyt olisivat mielenkiintoisia sekä turisteille että lähialueen asukkaille. Esittelyissä voitaisiin käsitellä menneitä tapahtumia sekä positiivisesta että negatiivisesta näkökulmasta. Osallistujien mielestä voitaisiin myös antaa tietoa tuotetun sähköenergian määrästä ja siitä, mihin sitä siirretään. Heitä kiinnostaisi myös tietää, mihin kaikki valtion vesivoimasta saadut varat käytetään.

Osallistujat olivat erittäin kiinnostuneita tietämään, millainen hankkeen lopputulos on ja kuinka he voivat osallistua hankkeeseen jatkossa. He olivat myös innokkaita tapaamaan uudelleen seuraavana vuonna. He haluaisivat myös käydä tutustumassa bussikuljetuksella lähellä sijaitsevaan vesivoimalaan, jos mahdollista.

Vuollerimin kokousillan tiivistelmä

Kokousiltaan osallistui kymmenen henkilöä, joista puolet oli naisia ja puolet miehiä. Suurin osa osallistujista oli iältään 65–90-vuotiaita. Neljä osallistujaa oli työskennellyt Vattenfallin palveluksessa. Yksi osallistujista oli biologi ja osallistui / oli osallistunut kunnan vesipolitiikkaan.

Kysyttäessä, *miten vesivoima on muuttanut sinua ja yhteisöä*, osallistujat vastasivat, että vesivoima toi työpaikkoja, koska sen rakentaminen eteni melko nopeasti. Norrbotteniin tarvittiin paljon työntekijöitä, jotta vesivoimaa voitiin rakentaa. Osallistujien mukaan läänin monien luonnonvarojen ansiosta Norrbottenista on paljon hyötyä Ruotsin valtiolle.

Yhden osallistujan mielestä Vattenfall tarjosi erittäin paljon työpaikkoja 1970-luvulle asti. Hänen mielestään heidät kuitenkin petettiin vuoden 1957 rikottujen lupausten vuoksi. Osallistujan mukaan talousvaikeuksissa olleen Jokimukan täytyi rakentaa toimistorakennus Vattenfallille, vaikka työtä on siirretty Intiaan.

Kokousiltaan osallistujat alkoivat pohtia yhdessä vaiheessa, kuinka monta asukasta Vuollerimissa on. Osallistujien mielestä kaikki Vuollerimin asukkaat eivät suhtautuneet kovin myönteisesti siihen, että Vattenfall siirsi toimintaansa paikkakunnalle. Kun työpaikkojen määrä lisääntyi patoa rakennettaessa, monet paikalliset työskentelivät Vattenfallille. Monet paikalliset suhtautui aluksi kriittisesti siihen, että kylään muuttaisi työläisiä ja ”tuntemattomia” ihmisiä. Tapahtui työläisten ja ”kyläläisten” kahtiajako, joka ilmeni tietynlaisena kilpailuna. Monet asukkaat ylenkatsoivat paikkakunnalle muuttaneita poikamiehiä. Yksi oli huolissaan kotirouvista, koska lähellä olisi poikamiehiä.

Osallistujat keskustelivat myös palkkauksesta, työehdoista ja luokkaeroista Vuollerimin patojen rakentamisen aikana. Lisäksi keskusteltiin veroista, yhteiskunnan rakenteista, rahasta, taloudesta, kiinteistöverosta, infrastruktuurista, kunnan varallisuudesta, kalojen katoamisesta ja lohestuksesta.

Keskusteltaessa valtion lupauksista ja eettisistä lupauksista osallistujien mielestä ympäristöllä ei ollut merkitystä, kun vesivoimaa rakennettiin. Osallistujien mielestä vesivoima on muuttanut yhteisöä tietyissä tapauksissa positiiviseen suuntaan ja muista näkökulmista katsottuna negatiiviseen suuntaan.

Ryhmässä ilmeni paljon spekulointia, huhupuheita jne. Mennyt ja nykyinen asukasluku otettiin ryhmässä esiin useita kertoja.

Kun osallistujat kertoivat jokeen liittyvistä muistoistaan, yksi naisista luki ääneen runon, joka arkistoidaan ja jota säilytetään Norrbottenin museon arkistossa diaarinumerolla 00022-2019.

Digitaalinen kysymysluettelo

Kysymysluettelon vastaus 1
Sukupuoli-identiteetti: mies

Henkilön kuvaus

Kuvaile itseäsi ja varttumistasi
Synnyin Porjuksessa 1950-luvulla ja vartuin Harsprångetissa. Isäni oli vuorotyötä tekevä koneenhoitaja Harsprångetin voimalaitoksessa, ja äitini oli kotiäiti. Harsprånget oli kukoistava yhteisö 1950-luvulla, mutta 1960-luvulla se kuihtui hiljalleen pois. Nykyään (vuonna 2020) jäljellä on tenniskenttä ja muutama asfalttitie. Itse olen työskennellyt koneenhoitajana Rimojokkissa (minivoimalassa), Liggassa, Harsprångetissa, Porjuksessa, Vietaksessa, Ritsemissa, Vattenfallin Training Centre -keskuksessa ja IBM:llä.

Luulajanjoen ominaisuudet

Kuvaile Luulajanjokea
Vettä juoksutettiin 1970-luvulle asti Harsprångetissa, ja sen kohina kuului yhdyskunnassa. Joki herätti kunnioitusta vettä kohtaan. Joessa oli kalaa. Joinakin päivinä siinä pystyi uimaan, vaikka lämpötila oli korkeintaan noin 13 astetta.

Joen merkitys

Mitä Luulajanjoki merkitsee?
Kansallisesti joella on suuri merkitys. Se kattaa noin 12 prosenttia maan sähköntuotannosta. Minulle se on antanut toimeentulon noin 30 vuoden ajan.

Vesivoiman vaikutus

Miten vesivoima on vaikuttanut sinuun ja/tai yhteisöön?
Minulle se on tarjonnut toimeentulon, ja on se muokannut myös yhteisöä. Vattenfallin laitosten henkilöstö on vähentynyt.

Hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuu

Miten koet hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuun?
Vattenfallin pitäisi jakaa tuottonsa asianomaisten kuntien kanssa ja parantaa joen elinvoimaa juoksuttamalla 20 kuutiometriä sekunnissa. Veneellä kulkeminen jokea pitkin pitäisi pyrkiä mahdollistamaan (minulta on kysytty, järjestetäänkö Luulajanjoen suuralueella venematkoja tai risteilyjä (säännöstelyallas Porjuksesta ylävirtaan).

Tiedonvälitys

Miten koet, että vesivoiman rakentamista koskevaa tietoa on välitetty?
Vattenfall on järjestänyt Harsprångetin ja Porjuksen voimalaitosten esittelyitä noin 65 vuoden ajan, mutta nyt Porjuksen vanhan laitoksen esittelyitä on vähennetty vesivoimaloiden pienemmän ylläpidon vuoksi.

Kysymysluettelon vastaus 2
Sukupuoli-identiteetti: mies

Henkilön kuvaus

Kuvaile itseäsi ja varttumistasi aikuiseksi
Synnyin ja vartuin Kaltisluoktassa, joka on pieni kylä Luulajanjoen varrella 30 kilometriä pohjoiseen Porjuksesta. Näin päivänvalon vuonna 1956. Perheeni muutti Jällivaaraan vuonna 1970, kun isäni sai toisen työpaikan telelaitoksessa. Vaikka joki oli lähellä 200 metrin päässä, meille ei tullut koskaan sähköä. Opiskelin sähkövoimainsinööriksi, mutta en tehnyt koskaan sähkövoimainsinöörin töitä. Viidentoista eri työpaikan jälkeen olen nyt hinausauton kuljettaja Jällivaarassa. Minulla on läheinen side upeaan Kaltisluoktaan, kuten arvata saattaa. Eläimiä ja luontoa oli kaikkialla. Siellä oli ilveksiä, karhuja ja toisinaan susia pihoilla. Perheeseeni kuuluu kumppani, joka ei asu kanssani, ja kaksi poikaa. Asun tällä hetkellä Riessjeluoktassa, joka on noin kahden kilometrin päässä Kaltisluoktasta. Isäni oli telelaitoksen linjavalvoja samalla, kun äitini hoiti puhelinvaihdetta.

Luulajanjoen ominaisuudet

Kuvaile Luulajanjokea
Joki on hiljainen. Se on tosin järvi siellä, missä asun. Keväällä joki näyttää kamalalta. Paljon liejua rantoja pitkin. Joki vaikuttaa nykyään enimmäkseen sontaiselta, mutta ennen vuotta 1974 se oli kaunis. Paljon kalaa, ja hirvet pystyivät laiduntamaan matalassa vedessä. Oli mahdollista tietää tarkalleen, missä jää saattoi olla heikkoa. Nykyään riippuu paljolti vedenkorkeudesta, onko jää kunnossa vai ei.

Joen merkitys

Mitä Luulajanjoki merkitsee?
Minua joki vain huolestuttaa. Jostain syystä jokea säännöstellään nykyään todella voimakkaasti. Jos Vattenfallilta kysyy syytä säännöstelyyn, vastaukseksi tulee vain, että ”koska me voimme”. Siitä aiheutuu minulle paljon vaivaa. Joskus saan veneen hädin tuskin liikkeelle, ja joskus vedenpinta on niin korkealla, että vene osuu kiviin, kun se siirtyy liikaa. Kun on mentävä moottorikelkalla, saa usein olla sydän kurkussa: kestääkö jää, onko paljon vettä jne. Energian osalta sillä on toki suuri merkitys koko maan kannalta. Onhan toki muutamia kalastajia, mutta muuten se ei merkitse mitään.

Vesivoiman vaikutus

Miten vesivoima on vaikuttanut sinuun ja/tai yhteisöön?
Vesivoima ei vaikuta minuun millään tavalla, koska kodissani ei ole vieläkään sähköjä. Arkeeni se on vaikuttanut hyvin negatiivisesti vedenkorkeuden ja jään vuoksi. Ennen jokea ei säännöstelty kuten nykyään: yli metri vuorokaudessa. Siellä näyttää pahuksen hirvittävältä laskuveden aikaan.

Hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuu

Miten koet hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuun?
Hallitus, Vattenfall ja vesivoiman kanssa tekemisissä olevat ajattelevat vain rahaa. Heidän pitäisi kantaa vastuu meistä joen varrella asuvista sekä mökkien omistajista ja luonnosta. Mutta he eivät välitä hittoakaan, kunhan rahaa vaan tulee. Mielestäni jokea ei tarvitse säännöstellä näin voimakkaasti, mutta en saa vastauksia kysymyksiini. Joku saisi edes vastata jotain. Siksi luottamus on nolla ja yhtä tyhjän kanssa.

Tiedonvälitys

Miten koet, että vesivoiman rakentamista koskevaa tietoa on välitetty?
Mitä tietoa?

Kysymysluettelon vastaus 3
Sukupuoli-identiteetti: mies

Henkilön kuvaus

Kuvaile itseäsi ja varttumistasi aikuiseksi
Synnyin Luulajassa vuonna 1960. Olen asunut monessa paikassa eri puolilla maailmaa: Italiassa, Irlannissa, Englannissa, Yhdysvalloissa jne. Mutta olen pitänyt Luulajaa aina kotinani. Olin lapsena erittäin kiinnostunut eläimistä ja luonnosta. Hankin ensimmäisen oman veneeni 12–13-vuotiaana ja aloin tutkia saaristoa sen avulla. Kun olin nuori, perheelläni oli mökki Rånejoen suulla. Kävin paljon vaeltamassa, melomassa ja kalastamassa joen varrella. Olen kalastanut myös paljon Kalixjoella ja Ängesånilla.

Luulajanjoen ominaisuudet

Kuvaile Luulajanjokea
Luulajanjoki on minulle valitettavasti kuollut ja hengetön olio. Lannistun täysin, kun näen, miten ihminen on tärvellyt jokea. Voimalaitoksen betonipölkkyjä ja kylmiä kiviaavikoita on joella, joka oli ennen voimissaan. Isoisäni asui Svartlåssa suurimman osan elämästään ja kalasti ahkerasti sekä elättääkseen itsensä että aidosta kiinnostuksesta kalastusta kohtaan. Suvun hallussa on kuva suunnattoman suuresta lohesta, jonka hän sai hyrräkelalla 1930-luvulla. Kuva on jäänyt mieleeni.

Pelkkä ajatus siitä, että Luulajan kaupunki myi oikeuden voimalaitoksen rakentamiseen, on mielestäni käsittämätön! Yhtiö sai turmella luontoa pikkurahalla ja tuhota sen ehkä lopullisesti. Alueilla, joissa kosket jylisivät ja jonne lohet palasivat vuosi toisensa jälkeen miljoonien vuosien ajan, ovat nyt siellä yhtenä parantumattomana haavana, joka on osoitus ihmisen uskomattomasta tyhmyydestä. Sama toistuu nyt uudelleen, kun metsiimme rakennetaan tuulivoimalaitoksia.

Joen merkitys

Mitä Luulajanjoki merkitsee?
Ei sillä ole enää mitään varsinaista merkitystä. Se on kuollut, hengetön ja vain varjo entisestään...

Vesivoiman vaikutus

Miten vesivoima on vaikuttanut sinuun ja/tai yhteisöön?
Se vaikuttaa minuun joka vuosi. Käytän metsästysmaita noin 150 km joen ylävirtaan ja ajan autolla joen vartta pitkin säännöllisesti syksyisin. On vähän masentavaa ajaa voimalaitoksen betonikasojen ohi ja nähdä enemmän tai vähemmän paikallaan seisovaa vettä niiden välissä...

Sitäkin surullisempaa on ajatella, miten upea lohikanta joessa oli. Keskimäärin kymmenen kiloa niin kuin Altassa Pohjois-Norjassa.

Luulaja myi luonnonperintömme pikkurahalla, joka olisi tienattu päivässä, jos olisi panostettu kalastusmatkailuun vesivoiman sijaan.

Hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuu

Miten koet hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuun?
Ei mitään vastuuta. Perintömme on pilattu. Elinvoimainen joki on tuhottu, vaikka se on osa elämäämme syntymästä alkaen täällä pohjoisessa.

Tiedonvälitys

Miten koet, että vesivoiman rakentamista koskevaa tietoa on välitetty?
Olen liian ”nuori”, joten en osallistunut joenvarren rakentamiseen (täytin juuri 60)...

Kysymysluettelon vastaus 4
Sukupuoli-identiteetti: nainen

Henkilön kuvaus

Kuvaile itseäsi ja varttumistasi aikuiseksi
Vartuin Langasjärvellä, Luulajanjoen suuralueella. Lapsuudessani, synnyin vuonna 1959, järvi (joki) oli kaikki kaikessa! Täällä kuljettiin kesällä veneellä. Kaikki kuljetettiin veneellä, ja STF:llä oli päivittäisiä matkustajaliikenteen vuoroja kesäkuukausina. Talvella jäälle aurattiin autotie. Monet ansaitsivat elantonsa kalastuksesta. Heittouistinkalastus oli mukavaa kesäiltojen ajanvietettä nuorille.

Luulajanjoen ominaisuudet

Kuvaile Luulajanjokea
Minulle Luulajanjoki on haavoittunut joki. Esimerkiksi Stora Sjöfallet, kuten monet joen muutkin putoukset, on padottu pois. Siitä huolimatta sydämeni sykkii tälle jokilaaksolle.

Joen merkitys

Mitä Luulajanjoki merkitsee?
Luulajanjoki on erittäin tärkeä maan sähköntuotannon kannalta. Jokimukan kunta kukoisti rakentamisen aikana. Työpaikkoja oli paljon, ja väestö kasvoi. Nykyään tuntuu siltä, että meille on jätetty vesivoiman sivuvaikutukset samalla, kun voitot ja työpaikat ovat jossain muualla.

Vesivoiman vaikutus

Miten vesivoima on vaikuttanut sinuun ja/tai yhteisöön?
Palasin kotikylääni perheen perustamisen jälkeen. Vesivoiman vaikutus on näkynyt elämäni kaikilla alueilla. Mieheni on ammattikalastaja, jonka saamien kalojen laatu on heikentynyt vesivoiman vuoksi. Talvella käyttämämme jää on heikentynyt merkittävästi nopean säännöstelyn ja veden korkean virtauksen vuoksi.

Hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuu

Miten koet hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuun?
Mielestäni kunnan, joka kokee aina vaan vesivoiman rakentamisen negatiivisia vaikutuksia, pitäisi ehdottomasti saada osa vesivoiman tuotoista. Ehkä jotkut tuomarit velvoittaisivat Vattenfallia istuttamaan vuosittain tietyn määrän kaloja vahingonkorvauksena. Vattenfallin pitäisi myös vastata järvien jääteistä tietyissä kohdissa. Mutta se ei ole läheskään tarpeeksi. Luotan nykyiseen Vattenfalliin yhtiönä. Toisaalta tiedän, että aiemmin ei toimittu lainkaan oikein. Pikkusummia maksettiin korvauksena monenlaisista vahingoista.

Tiedonvälitys

Miten koet, että vesivoiman rakentamista koskevaa tietoa on välitetty?
Korostavat vesivoiman puhtautta. Haitallisesta vaikutuksesta kalastukseen, heikoista jäistä ja säännösteltyjen alueiden kasvillisuudesta puhutaan valitettavan harvoin. Se on henkilökohtainen mielipiteeni.

Kysymysluettelon vastaus 5
Sukupuoli-identiteetti: mies

Henkilön kuvaus

Kuvaile itseäsi ja varttumistasi aikuiseksi
Synnyin Luulajassa. Olin kiinnostunut asioista jo lapsena. Koululaisena metsä kiinnosti eniten. Yliopistossa Uppsalassa. Etnologi ja arkeologi. Monia kenttätutkimuksia pohjoisen metsissä ja yhteistyössä saamelaiskylien kanssa Jokimukassa ja Jällivaarassa. Näyttelyitä Jokimukan museossa Hans Andersonin kanssa ja Andersonin johdolla joka kesä, kunnes Ájtte suunniteltiin. Monia intensiivisiä työjaksoja silloisen Sirkasin ja Sörkaitumin saamelaiskylien asukkaiden kanssa. Monia keskusteluja ja satoja haastattelutunteja Vattenfallin edustajien ja edellä mainittujen saamelaiskyläläisten kanssa ennen Suorvan neljättä säännöstelyä ja suurella aineistolla, johon kuului sekä valokuvia että kasettiäänitteitä. Olen säveltänyt ja kääntänyt Paulus Utsin tekstejä. Ystävystyimme venematkalla Vaisaluoktassa vuonna 1968 ja pysyimme ystävinä hänen kuolemaansa saakka.

Luulajanjoen ominaisuudet

Kuvaile Luulajanjokea
Joki on kaikissa lauluissamme ja muistoissamme. Joki syntyy sulavan jään ja lumen noroista sekä heräävistä lähteistä. Puroista tulee jokia, ja kevään tulva kohisee aikanaan kohti alavirran pauhaavia koskia ja putouksia. Joki on napanuora, joka on elämän ehto. Kivikauden metsästäjistä nykyhetkeen. Muistot joesta ovat oikeastaan muistoja isäni monista työmatkoista metsänhoitajana. Hän halusi innostaa meitä lapsia antamalla meille muistoja elinvoimaisessa joessa uimisesta ja koskikalastuksesta.

Joen merkitys

Mitä Luulajanjoki merkitsee?
Katso aiempi vastaus. Joki on elämänlankamme, joka kertoo myös rantojen aiempien yhteisöjen historiasta. Kaikesta kehitykseksi kutsutusta huolimatta suosittelisin järjen käyttöä. Joki on ollut uskomattoman tärkeä energiamme kannalta kaikissa muodoissaan jo jääkaudelta lähtien. Nyt haluaisin nähdä, että jokea säästetään huomioimalla ympäristön biotooppien ja vedenalaisten muinaisjäännösten merkitys ja niiden korvaaminen säännöstelyjen jälkeen.

Vesivoiman vaikutus

Miten vesivoima on vaikuttanut sinuun ja/tai yhteisöön?
Mahdotonta vastata. Mikä yhteisö? Minua ärsyttää pelkästään vesivoiman osallisuus Saamenmaan kolonisaatioon 50 vuotta sitten. Olen saanut nauttia kotiini tulevasta sähköstä ja teollisuuden varmasta jatkumisesta. Mutta hitostako sitä nyt tietää...

Hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuu

Miten koet hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuun?
Hallitus, eduskunta ja Vattenfall istuvat samassa veneessä, eivätkä piittaa lainkaan harvaan asuttujen alueiden hyvinvoinnista tai luonnosta ja kulttuurista, joita hyödynnetään. Vattenfall on valtion omistama yhtiö, joka on täysin vastuussa asuinpaikkojen jäämisestä veden alle ja jokilaakson luonnon häviämisestä. Sen velvollisuutena olisi nyt maksaa tämä velka takaisin. Lakia on rikottu monta kertaa, ja näitä rikoksia pitäisi ehkä ottaa taas esiin. Jokilaakson historia ja sielu pitäisi antaa sille takaisin. Ja se pitäisi elvyttää elinvoimaiseksi vesistöksi.

Kysymysluettelon vastaus 6
Sukupuoli-identiteetti: nainen

Henkilön kuvaus

Kuvaile itseäsi ja varttumistasi aikuiseksi
Olen 29-vuotias ja kasvoin poronhoitoa harjoittavassa perheessä, jossa molemmat vanhemmat olivat ja ovat yhä saamelaisalueen itsenäisiä ammatinharjoittajia. Vartuin Porjuksessa, joka on pieni paikkakunta ja vanha vesivoimayhdyskunta Norrbottenissa. Nykyään olen itsenäinen saamelaisalueen ammatinharjoittaja, mutta myös projektityöntekijä paikallisissa pienissä ja keskisuurissa yrityksissä, jotka toimivat kulttuurialalla ja luovilla toimialoilla. Poronhoito on minulle toki edelleen tärkeintä ja teen kaikki elämäni valinnat ensisijaisesti porojen ehdoilla. Asun tällä hetkellä Jokimukassa, joka sijaitse Porjuksen lähellä. Viihdyn alueella erittäin hyvin, vaikka koko perheeni asuu vielä Porjuksessa.

Luulajanjoen ominaisuudet

Kuvaile Luulajanjokea
Joki on ollut aina läsnä elämässäni. Siirrymme ja asumme porojen kanssa Luulajanjokea pitkin Svartlån eteläiseltä metsälaidunmaalta länteen Eanonjalbmeen kevään ja kesän ajaksi. Minulla on perheenjäseniä ja sukulaisia, jotka menettivät henkensä säännöstellyssä joessa. Vartuin kuullen kauniita mutta surullisia tarinoita siitä, miltä kesäsijamme näytti, ennen kuin se padottiin. Nykyään joudumme sovittamaan elämämme ja valintamme sekä hyväksymään, että joki on elossa, mutta sitä hallitsevat myös tarpeen ohjaamat ihmiset. Se vaikuttaa nykyisen sukupolven valintoihin monella tavalla, kuten siihen, miten voimme ylittää joen ja kulkea sen varrella, kun olemme tuntureilla, ja jos ja milloin voimme siirtyä porojen kanssa joen toisella puolella oleviin paikkoihin. Joki on mahtava luonnonvoima, jota ihmisen tarpeet ohjastavat ja hallitsevat.

Joen merkitys

Mitä Luulajanjoki merkitsee?
Joen merkitys valtiolle on suuri. Se tuottaa suuren osan tarvitsemastamme sähköstä. Valitettavasti vesivoiman rakentamisesta on vähemmän hyötyä niille, joihin se vaikuttaa paikallisesti ja jotka saavat elantonsa joen ääreltä ja joesta. Henkilökohtaisesti olen hyvin pahoillani siitä, että perheenjäseneni ovat vaarantaneet ja riskeeraavat henkensä, koska jokea säännöstellään, eikä se palaa koskaan ennalleen, sekä kuullessani, millainen joki oli aikanaan ja mitä se merkitsi ihmisille ennen säännöstelyä. Valitettavasti murhe muistuttaa itsestään nykyäänkin, kun jokea ja vettä säännöstellään jatkuvasti.

Vesivoiman vaikutus

Miten vesivoima on vaikuttanut sinuun ja/tai yhteisöön?
Katso vastaus yllä.

Hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuu

Miten koet hallituksen, viranomaisten ja yritysten vastuun?
Mielestäni nykyisen hallituksen ja viranomaisten puolelta on päätetty ummistaa silmät aiemmin tehdyiltä virheiltä. Parasta olisi pyytää anteeksi, jotta kaikki kärsimään joutuneet pystyisivät jatkamaan elämäänsä. Pitäisi myöntää virheensä. He kantavat suuren vastuun monista onnettomista ihmiskohtaloista menneinä vuosina ja nykyään. Luottamukseni olisi kasvanut, jos he olisivat päättäneet pyytää anteeksi ja pyrkineet hyvittämään asioita jollain tavalla, tekemään elämästä siedettävämpää paikalliselle väestölle, kärsimään joutuneille ja niille, jotka kärsivät yhä.